
MED ČLOVEKOM IN BOGOM

GOETHEJEVA USODNA LJUBEZEN

VLADIMIR BARTOL

Kaj je Eros? — Velik Demon, zakaj vse demonično je med bogom in smrtnikom. — Kakšno moč ima? — Oznanjati in posredovati bogovom, kar pride od ljudi, in ljudem, kar pride od bogov... In kdor je v teh stvarih moder, je demoničen mož.

Platon: *Symposion*.

Kdor more razumeti, naj razume.

Math. 19, 12.

1. Kje je meja med navadnim in izrednim človekom? Ali je razlika med njima samo kvantitativna ali pa korenini morda v bistveno drugačnem ustroju osebnosti? Nikjer se mi ni zdel odgovor tako zelo v prid zadnjemu vprašanju kakor pri proučevanju one dobe Goethejevega življenja, ki jo je pesnik opisal v četrtem delu svojega avtobiografskega spisa „Dichtung und Wahrheit“, kjer prikazuje svojo ljubezen do Lili (Elizabete Schönemannove) in sega, kakor pravi Eckermann v svojih „Pogovorih z Goethejem“, do najvišjega usodnega bitja, da, ga celo izgovori. Stari, previdni Goethe je s pravo mefistovsko kretnjo zmešal pri tem popisu štreno, da se nam zdi kljub vsej prikupnosti pripovedovanja skoraj nič manj nejasen od Janezovega razodetja, Apokalipse. Na ta način se je vsaj deloma izognil očitkom in nerazumevanju profanih glav, obenem pa vendarle povedal resnico in ohranil svežost doživljenega.

Goethejevi biografi so si v pojmovanju te dobe v očitnem nasprotju. Lewes (The Life and Works of Goethe) pravi n. pr., „da ni noben pesnik napisal bolj mrzle ljubezenske zgodbe“, kot je Lilina, češ: Goethe preide pogostoma, opisujoč sebe, v tretjo osebo, prekinja dogodke s filozofskimi razmotrivanji; med vrsticami da je čitati, kako zelo nizka, čutna je bila ta njegova ljubezen, „prav nič kakor ona v romanih“. Lili se mu

zdi razvajena koketa, zaradi katere je bil pesnik „nemiren in nesrečen, kajti niti ni bil dovolj močan, da bi jo bil zapustil, niti dovolj zaljubljen, da bi se bil poročil z njo“. *Viehoff* (Goethes Leben) smatra sicer Lewesovo nizko mnenje o tej ljubezni za odločno pretirano, ne verjame pa Goethejevi izjavi na stara leta, češ, da je bila Lili edina, ki jo je v svojem življenju resnično ljubil. *B. R. Abeken* (Goethe in den Jahren 1771—1775) sodi, da je Goethe, „čepprav samo temno, slutil, da bi bila v teh letih zakonska zveza njegovemu geniju spona. In delovanje tega genija, kateremu so se pridružile še druge slučajnosti, je bilo končno močnejše v njem kakor ljubezen“. Zaradi te odločitve se mu zdi Goethe vreden graje, „čepprav ga ne moremo naravnost zavreči“. *Schäfer* (Goethes Leben und Werke) meni, da bi bil Goethe Lili lahko osvojil, ne da bi se mu bilo treba bati za pesniški lovorjev venec. Zakaj Lili da je bila visoko inteligentna, lepa, prekrasnega značaja in iz imenitne rodbine, tako da je njen poznejši mož lahko vzkliknil ob njeni smrti, da blagoslavljaja uro, ki ga je združila z njo. „Seveda“, nadaljuje, „bi bila njegova življenjska pot drugačna in bi se morda ne bila doteknila Weimarja.“ *E. Ludwig* (Goethe) gre z romanopisčevu lahkotnostjo preko te epohe: „... in če jo (Lili) imenuje sedaj lepo kot angel in izpoveduje še po 50 letih, da je v bistvu ljubil samo to eno: oboje je samo res, če upoštevamo oboje hkratu.“ Goethejeva izjava v starih letih pa se mu zdi, kot pravi pozneje, očitno pretirana. —

2. Šestindvajsetletni Goethe je zaslovel po svojem „Götzu“ in svojem „Wertherju“ in v njegovem rodnem mestu Frankfurtu so ga začeli vabiti v odlično družbo. Nekega večera ga privede znanec v bogato trgovsko hišo k domačemu koncertu. V „Dichtung und Wahrheit“ piše:

„... Družba je bila številna; sredi sobe je stal klavir, h kateremu je takoj sedla edina domača hčerka in zaigrala s precejšnjo spretnostjo in ljubkostjo. Stal sem ob spodnjem delu klavirja, da bi lahko dovolj od blizu opazoval njen stas in njeno bitje; v njenem vedenju je bilo nekaj otroškega; gibi, h katerim jo je silila igrati, so bili neprisiljeni in lahkotni.“

Lili je bilo takrat šestnajst let. Drug v drugega sta se zagledala na prvi pogled. Odslej je bil Goethe stalen gost v hiši.

„Moj odnos do nje je bil kakor od osebe do osebe, do lepe, ljubezni vredne hčerke; podoben je bil mojim prejšnjim odnosom in je bil še višje vrste.“

Iz teh začetkov se je razvila strast, kakor je Goethe do tedaj še ni občutil. Zdrknil je iz ravnotežja in izgubil sleherno oblast nad seboj. Kakor človek, ki se utaplja, grabi okrog sebe, zasleduje prijatelje in

prijateljice s pismi, vprašuje se, kaj se je zgodilo ž njim, svoj nemir si lajša s poezijo. Iz te dobe je pesem:

„Herz, mein Herz, was soll das geben?
Was bedrängt dich so sehr?
Welch ein fremdes, neues Leben!
Ich erkenne dich nicht mehr.

Weg ist alles, was du liebtest,
Weg, warum du dich betrübtest,
Weg dein Fleiss und deine Ruh' —
Ach, wie kamst du nur dazu?“ — —

In potem:

„Warum ziehst du mich unwiderstehlich,
Ach, in jene Pracht?
War ich guter Junge nicht so selig
In der öden Nacht?“

Kot osemdesetletnik piše Goethe:

„Bilo je stanje, o katerem je pisano: ‚spim, toda moje srce bedi; svetle in temne ure so si bile med seboj enake; svetloba dneva ni mogla presvetliti svetlobe ljubezni, in noč je postala ob sijaju čuvstva najsvetlejši dan.“

Grofici Stolbergovi, ki je ni nikoli osebno poznal in ki jo sedaj obsipava s pismi, piše: „... Veliki bog, kaj je človekovo srce!... Mislil sem, da mi bo ob pisanju odleglo. — Zaman! Moja glava je prenapeta.“ — „O, če bi sedaj ne pisal dram, poginiti bi moral...“ — „Tako mi je zopet nekaj časa lepo in hudo, da ne vem, ali sem na svetu, in mi je vendar, ko da bi bil v nebesih... Sedaj lahko noč in proč z vročico!... Zaseduj me, prosim te, zasleduj me s svojimi pismi in reši me pred samim seboj!“

Goethe se zaroči, ediniokrat v življenju — starejša dama, gospodična Delf, posreduje med rodbinama — in nanj se vsuje kup novih nalog. V „Dichtung und Wahrheit“ pravi:

„Čim redkejši pa so morali postajati zaradi poslovnega kroga, ki sem ga skušal iz ljubezni do nje razširiti in obvladati, moji obiski v Offenbachu (kjer je tedaj bivala Lili pri nekih sorodnikih) in čim bolj se je morala stopnjevati zaradi tega neka mučna zadrega, je bilo tem bolj očitno, da zapostavlja in izgublja človek zaradi bodočnosti sedanjost.“

Kmalu pa mora priznati: „Davno je že bilo z vzrokom in pomembnostjo izgovorjeno: na višku nekega stanja se človek ne vzdrži dolgo.“

Pojavijo se težave, najprej popolnoma zunanjega značaja. Starši obeh zaročencev se sicer sestanejo, toda pravega kontakta ni med njimi. Lilini so moderni, premožnejši, vajeni razkošja in vnanjega bleska. Goethejev oče živi sicer v zadovoljivih gmotnih razmerah, toda odtujen je svetu, zagrenjen je in vase zaprt. Zaljubljenca se skušata spočetka preslepiti preko teh težav: „Slutnja napačnega sklepa, človek si medsebojno prikriva dvome, govori o ugodnem, utrjuje se na zunaj, ko navznotraj koleba, ne da bi se pri tem omilila strast.“

Njegov položaj postane neznosen. Tedaj se najavita brata grofa Stolberga, ki nameravata potovati z grofom Haugwitzom v Švico.

„V mestu, kakršno je Frankfurt, živi človek v čudnem položaju; neprestano se križajoči tujci kažejo v vse strani sveta in vzbujajo veselje do potovanja. Prej sem postal že ob marsikateri priložnosti mobilen, in prav sedaj, v trenutku, ko mi je šlo za to, da naredim poskus, ali bom mogel pogrešati Lili, ko me je neki mučen nemir onesposobil za sleherni posel, mi je bil poziv Stolbergov, da bi ju spremljal v Švico, dobrodošel. Posebno še, ker mi je prigovarjal tudi oče, ki mu je bilo potovanje v oni smeri prav povšeči in ki mi je priporočal, da ne zamudim prilike, skočiti še v Italijo, kakor bi pač naneslo, sem se naglo odločil in kmalu je bilo vse pripravljeno za na pot. Z rahlim namigom, toda brez slovesa, sem se ločil od Lili; tako mi je bila zrasla k srcu, da se mi je zdelo, ko da se sploh ne oddaljujem od nje.“

V Darmstadtu je obiskal Mercka (od njega si je izposodil marsikatero potezo za svojega Mefista), ki mu je resno odsvetoval potovanje s Stolbergoma, češ, da ž njima ne bo vzdržal dolgo.

V Karlsruhe-u sreča weimarskega kneza z njegovo zaročenko, ki ga vabita v svojo rezidenco. Za nekaj časa zapusti tovariše in obišče sestro, ki je živela s svojim možem v Emmendingenu. V zakonu nesrečna žena mu najresneje odsvetuje poroko z Lili. Goethe jo pazljivo posluša.

„Toda ob slovesu mi je bilo po kratkem bivanju še teže pri srcu, ker mi je sestra najresneje priporočila, dà, zaukazala ločitev od Lili . . .“

„Obljubiti ji nisem mogel ničesar, čeprav sem moral priznati, da me je prepričala . . .“

Sledi obširen popis potovanja in trimesečnega bivanja v Švici. V Zürichu obišče med drugimi tudi Lavatra, ki je baš takrat pisal in pripravljaval svoje „Physiognomische Fragmente“; pozneje se loči od tovarišev in se odpravi s prijateljem Passavantom na gorske vrhove. Na vrhu Gottharda, kjer drži pot v Italijo, se ustavita. Passavant sili, da bi pohitela tja.

„Lombardija in Italija sta ležali pred menoj kakor nekaj popolnoma tujega; Nemčija kakor nekaj znanega, ljubezni vrednega, prepolnega prijaznih domačnostnih izgledov, in priznati moram: to, kar me je tako dolgo popolnoma oklepalo, nosilo mojo eksistenco, je ostalo tudi sedaj najnepogrešljivejši element, iz čigar mejá se nisem upal stopiti. Zlato srčece, ki sem ga bil sprejel od nje v najlepših urah, mi je viselo, od ljubezni ogreto, še vedno okrog vratu na isti vrvici, na katero ga je bila ona obesila. Prijel sem zanje in ga poljubil; naj navedem po tej priložnosti povzročeno pesem:

„Angedenken du verklungner Freude,
Das ich immer noch am Halse trage,
Hältst du länger als das Seelenband uns beide?
Verlängerst du der Liebe kurze Tage?

Flich' ich, Lili, vor dir! Muss noch an deinem Bande
Durch fremde Lande,
Durch ferne Täler und Wälder wallen!
Ach, Lilis Herz konnte sobald nicht
Von meinem Herzen fallen.“ — —

*

Vrnil se je v Frankfurt. Medtem so bili skušali Lilini starši in njena okolica, ki so smatrali njegovo potovanje v Švico kot odpoved zaroki, pregovoriti dekle, da bi se odtrgalo od njega. A ona vztraja: „Dobrohotneži so mi zaupali, da je Lili izjavila, ko so jo drugi opozorili na vse ovire najine zveze: da je pripravljena iz nagnjenja do mene odreči se vsem svojim takratnim razmeram in odnosom ter odpotovati z menoj v Ameriko. Amerika je bila takrat morda še bolj kakor sedaj Eldorado vseh onih, ki so se čutili utesnjene v svojem trenutnem položaju.

Toda prav to, kar bi bilo moralo poživiti moje nade, jih je potlačilo. Moja lepa očetna hiša, komaj nekaj sto korakov od njene, je bila vendarle zmerom še ugodnejše stanje, ki bi si ga naj pridobil, kakor pa preko morja oddaljena, negotova okolica; toda ne tajim, v njeni bližini so se vzbudile zopet vse nade, vse želje, in nove negotovosti so se v meni zgenile.

Zelo prepovedujoče in odločne so bile seveda zapovedi moje sestre...“

„Zaljubljenca, zavedajoč se svojega položaja, sta se izogibala priložnosti, da bi se srečala na samem; toda zaradi običajev ni bilo mogoče, da bi se ne sešla v družbi. Tam pa sem moral prestajati najhujšo preizkušnjo...“

Sledi izpoved strahovite ljubosumnosti, ki jo je povzročilo v njem Lilino vedenje do njenih številnih znancev, ki so obiskovali njeno hišo in si dovoljevali z dekletom najrazličnejše nežnosti.

„Toda odvrnimo se od te še v spominu skoraj neznosne muke . . .“, piše osemdesetletni starec. — „Dokler sem bil odsoten, sem verjel v ločitev, nisem verjel v razhod . . . Tedaj sem se vrnil, in kakor je svidenje svobodno in veselo ljubečih se nebo, tako je svidenje dveh samo iz razumskih razlogov ločenih oseb podobno neznosnim vicam, je preddvorje peklà . . .“

„Zato sem se vnovič odločil za pobeg in zato mi ni moglo biti nič bolj zaželenega, kakor da je morala priti mlada knežja weimarska dvojica iz Karlsruhe-a v Frankfurt in bi ji moral slediti na prejšnja in poznejša vabila v Weimar . . . K vsemu temu je tedaj prišlo še to, da sem moral kakorkoli že pobegniti pred Lili, bodisi na jug, kjer so mi vsakodnevna očetova pripovedovanja vnaprej slikala najprekрасnejše umetniško in prirodno nebo, bodisi na sever, kamor me je vabil tako pomemben krog odličnih ljudi.“

Odločil se je za poslednje in odpotoval v Weimar, kjer so bila kakor nalašč ustvarjena tla, da vzraste iz njih oni Goethe, čigar duh je danes pred nami kot mejnik tisočletjem.

3. Kako sodi o pomenu te dobe svojega življenja stari Goethe? Kaj pravijo Eckermannovi zapiski, pesnikova govorilna cev?

Eckermann pripoveduje z dne 10. avgusta 1824.: „Prav posebnega pomena in važnosti je ta (življenjska doba) zaradi tega, ker odloča kot preddoba weimarskih razmer za vse življenje. Če zasluži torej katerokoli poglavje iz Goethejevega življenja zanimanje in vzbuja željo po podrobnem opisu, je to to poglavje.“

Goethe je imenoval, kakor pravi Eckermann, IV. knjigo svojega avtobiografskega spisa „Wahrheit und Dichtung“ (in ne kot ostale „Dichtung und Wahrheit“), in sicer zaradi velike točnosti in natančnosti podajanja.

Ob obisku neke bližnje Liline sorodnice je dejal Goethe Eckermannu:

„Kako zelo mi je žal, da je nisem videl bolj pogostoma in da sem spöčetka neprestano odlašal, povabiti jo k sebi, da bi se mogel nemoteno pogovarjati ž njo in zopet poiskati v njej ljubljene poteze njene sorodnice“ (= Lili).

„Četrty zvezek ‚Wahrheit und Dichtung‘, kjer boste videli popisano mladostno zgodbo sreče in bolesti moje ljubezni do Lili, je nekaj časa sèm dokončan. Že davno prej bi ga bil napisal in izdal, če me ne bi bili ovirali neki nežni oziri, in sicer ne oziri do samega sebe, marveč do takrat še živeče ljubice. Ponosen bi bil, izpovedati vsemu svetu, kako

zelo sem jo ljubil; in mislim, da bi tudi ona ne bila zardela ob priznanju, da je našlo moje nagnjenje odziv. Toda ali sem imel pravico, da to javno izpovem brez njenega privoljenja? Zmerom sem imel namen, da bi jo prosil zanje; vendar sem tako dolgo odlašal, da končno ni bilo več potrebno.“

„S tem, da govorite s tolikšnim umevanjem o ljubkem mladem dekletu (Lilini sorodnici), ki nas sedaj zapušča, vzbujate v meni vse moje stare spomine. Z vso živostjo vidim zopet dražestno Lili pred seboj, in tako mi je, kakor da čutim znova dih njene osrečujoče bližine. *Saj je bila v resnici prva, ki sem jo globoko in resnično ljubil. Tudi lahko povem, da je bila poslednja; zakaj vsa mala nagnjenja, ki so se me doteknila v mojem poznejšem življenju, so bila v primeri z onim prvim samo lahkotna in površna.*¹ Nikoli nisem bil svoji pravi sreči tako blizu kakor v dobi one ljubezni do Lili. Ovire, ki so naju razdruževale, niso bile v svojem jedru nepremostljive — in vendar mi je bila izgubljena.“

„Moje nagnjenje do nje je vsebovalo nekaj tako delikatnega in nekaj tako svojevrsnega, da je sedaj pri popisu one bolešno srečne dobe vplivalo na moj stil. Če boste pozneje čitali četrti zvezek ‚Wahrheit und Dichtung‘, boste videli, da je ona ljubezen nekaj popolnoma drugega kakor ljubezen v romanih.“ „... zakaj ljubezen nismo samo mi, marveč je to tudi objekt, ki nas priteza. *In potem, česar ne smemo pozabiti, pride poleg kot mogočno tretje še Démonično, ki spremlja po navadi sleherno strast in ki najde v ljubezni svoj pravi element. V mojem odnosu do Lili je bilo posebno učinkovito; dalo je vsemu mojemu življenju drugo smer, in ne pravim preveč, če trdim, da je bil moj prihod v Weimar in moje sedanje tukajšnje bivanje neposredna posledica tega.*“

Naravnost porazno učinkuje ta osemdesetletnikova izjava o njegovi mladostni ljubezni. Ali ji moremo verjeti? Če upoštevamo, da je mogel pregledati stari Goethe vse svoje življenje nazaj kakor odprto knjigo, kar potrjuje sveži opis te ljubezni v „Wahrheit und Dichtung“, da so mu bili vsi vrhovi, vse višine in nižine jasno pred očmi, tedaj nimamo povoda, da bi dvomili v njeno točnost. Toda zakaj se je potem Goethe odrekel tej svoji ljubezni, zakaj se je odtrgal od Lili? Zakaj ni poskušal premostiti ovir, ki jih je sam smatral za premostljive in ki so morale biti, če sklepamo iz popisa v njegovi avtobiografiji, naravnost smešno malenkostne? Gorenja izjava nam naznači, da je iskal Goethe razlogov za ta svoj usodni korak v vplivu Démoničnega.

¹ Te kakor tudi poznejše stavke podčrtal avtor tega članka.

V „Wahrheit und Dichtung“ pravi: „Jaz sem se bil s prepričanjem odpovedal Lili, toda ljubezen je povzročila, da se mi je zdelo to prepričanje sumljivo.“

Kakšno je bilo prepričanje, iz katerega se ji je odrekel? Čemu se je oropal svoje prave, resnične sreče? Biografi ugibljejo različno. Ali je bila samo slabost? Nesposobnost za borbo za življenje? Za Goetheja neverjetno. Ali ni sam poznal pravih razlogov? On, ki je bil vaju izza svoje prve mladosti najti slehernemu svojemu čuvstvu v poeziji adekvaten izraz?! Ki je položil Mefistu v usta opazovanje najtanjših utripov človeškega srca?! Prav tako neverjetno. Morda jih je zamolčal po znani izjavi v „Faustu“: „Das beste darfst den Buben doch nicht sagen“? Mogoče. Toda kako je mogla to prenesti njegova izredna težnja po zadnji iskrenosti, ki si je poiskala tudi v „Faustu“ izliva, in sicer v Mefistovi osebi? Ali je morda tudi v tem primeru ubral nekoliko zavito pot? Izjava, da je imelo Demonično v njegovem razmerju do Lili izreden vpliv, nam pokaže smer. Zakaj četrti del „Dichtung und Wahrheit“ je posvečen poleg ljubezni do Lili tudi Demoničnemu.

4. Motto tega zvezka se glasi: *Nemo contra deum nisi deus ipse.*

Odkod ta čudni citat? Neko zvezo z vsebino ima; toda v kakšnem odnosu je z avtorjem?

Kakšni so moti ostalih treh delov?

a) *Ὁ μὴ δαρεις ἀνθρώπος οὐ παιδεύεται.* Torej: človek naj bo trdo vzgajan, da se izobrazi.

b) *Was man in der Jugend wünscht, hat man im Alter die Fülle.* Želje mladostnikov, ki se mu bodo izpolnile v starosti.

c) *Es ist dafür gesorgt, dass die Bäume nicht in den Himmel wachsen.* Prva stremjenja kvišku, prvi uspehi, pa tudi prvi porazi.

Vsi trije citati so v najtesnejši zvezi z avtorjevim razvojem. In četrti?

V svojem kratkem uvodu nas opozarja: „Pri obravnavanju raznoliko napredujoče življenjske zgodbe, kakršna je ta, ki smo se je drznili lotiti, pridemo, da damo nekim dogodkom razumljivost in čitljivost, do tega, da nujno ločimo nekatere stvari, ki se časovno med seboj spajajo, druge pa, ki se dado razumeti samo v zaporednosti, skerčimo v nje same in sestavimo tako celoto iz delov, ki se naj s smiselnim pregledom presoajo, in si od tega marsikaj prilastimo...“

To je navodilo, kako je treba čitati in razumeti to knjigo. Zakaj snov je v resnici tako raznolika, tako svojevrstna in v tako zapletenih medsebojnih odnošajih, da se čitatelju skoraj vsiljuje potreba, razčleniti jo v posamezne oddelke, kakor je na primer razčlenjena biblija.

Potem se nam nenadoma odpre pomen opisanega, dogodki dobijo popolnoma drugačno tolmačenje in navadna ljubezenska zgodba se spremeni v eno najbolj misterioznih poglavij, ki so bila kdaj napisana. Ne poznam Goethejevega biografata, ki bi bil upošteval dejstva v takšni razlagi. Razumljivo. Zakaj dogodki in razmotrivanja v tem delu so sami po sebi tako zanimivi, da morajo večino čitateljev speljati preko globljega smisla in tolmačenja, ki ju je Goethe položil vanje.

Uvodoma pripoveduje Goethe, kako se je po dolgem času zopet povrnil k svojemu najbolj priljubljenemu filozofu Spinozi, k čemur ga je napotila neka zelo bojovita razprava zoper tega misleca, ki je imela na čelu, da bi bolj učinkovala, spačeno njegovo sliko s podpisom: *Signum reprobationis in vultu gerens* (tisti, ki nosi v obrazu znamenje zavrženosti). Goetheju se je upiralo tako krivično obravnavanje njegovega ljubljena, kajti njegova filozofija je učinkovala nanj silno pomirjevalno. Ob tej priložnosti razvija pesnik filozofova načela, toda zelo samosvoje, takó, da bi človek skoraj dejal, da zakriva pod njegovim plaščem samo svoje lastne misli.

Ob zaključku pravi: „To nasprotje, ki ga Spinoza tako krepko udara, *sem pa prenesel zelo čudno na svoje lastno bistvo, in ono, kar sem bil prej povedal, naj služi prav za prav samo temu, da napravi to, kar sledi, razumljivo.*“

Kaj sledi? *Lilina ljubezenska zgodba*, ki jo uvaja kratek popis njegovega pesniškega ustvarjanja in praktičnega udejstvovanja. In o kakšnem Spinozovem nasprotju je prej govoril?

„Naše fizično kakor tudi družabno življenje, običaji (Sitten), navade, svetska modrost, filozofija, religija, dà, tudi marsikatera slučajna prigoda, vse nam kliče: *da se moramo odpovedovati.*“

„... Strast nadomestimo z drugo strastjo; dejstvovanja, nagnjenja, priljubljene zaposlitve (Liebhabereien), slabosti (Steckenpferde), vse preizkusimo, da naposled lahko vzkliknemo, *da je vse ničevó.* Nihče se ne zgrozi pred tem napačnim, bogoskrunskim izrekom; dà, misli se, da se je povedalo nekaj modrega in nepobitnega. *Samo malo ljudi je, ki slutijo vnaprej tako neznosno občutje, in da se izognejo vsem delnim resignacijam, enkrat za vselej v celoti resignirajo.*“

„Ti se prepričajo o večnem, nujnem, zakonitem in si skušajo ustvariti take pojme, ki so neuničljivi, dà, ki se ob motrenju minljivega ne razveljavijo, marveč celo potrdijo. Ker pa je v tem v resnici nekaj nadčloveškega, smatrajo ljudje take osebe navadno za nečloveške (Unmenschen), za brezbožne in zopernaravne (gott- und weltlose); dà, saj niti ne vedo, kakšnih rogov in krempljev jim vsega ne bi pripesnili.“

Koga se tiče ta čudni zagovor? Goetheja ali Spinoze? Morda obeh, vendar predvsem nedvomno prvega. Saj je dejal, da mu služijo ta izvajanja kot komentar poznejših dogodkov. Kaj vidimo? *Goethe govori o neki enkratni, popolni resignaciji, s katero bi se enkrat za vselej izognil vsem poznejšim resignacijam. Ali ne tiči v tej izpovedi ključ k pojmovanju, zakaj se je odrekel Lili?* Do nje ni še nikoli tako globoko in resnično ljubil. Ali ni prišel baš sedaj pravi trenutek, da preseka gordijski voz in enkrat za vselej resignira? V takem dejanju vidi nekaj nadčloveškega, ogromnega, ki je dano samo redkim posameznikom. *Za ta korake morajo biti torej potrebne izredne, nadčloveške moči. Toda ljudje takih izrednih osebnosti ne razumejo; v njih vidijo brezbožneže, njihova dejanja se jim zde nečloveška in zoper postave sveta.* Ali naj se Goethe kot tak razgali in preda nerazumevanju ogromne večine? Ne! Bolje je, če jim zabriše smer.

Nato nadaljuje: „Priroda deluje po večnih, nujnih, tako zelo božjih zakonih, da bi božanstvo samo ne moglo ničesar izpremeniti na njih. Vsi ljudje so si v tem nezavedno popolnoma edini. Pomislimo samo, kako nam povzroča naroden pojav, ki očituje pamet, razum, dà, tudi zgolj samovoljnost, — začudenje, dà, grozo.“

V nadaljnjem govori o živalih, ki nas navdajajo z osupnjenjem, če zapazimo pri njih kaj razumnega. Isto opaža v še večji meri pri rastlinah.

Potem pa: „*Podobna groza nas nasprotno popade, če vidimo, da ravna človek nespametno zoper splošno priznane npravne zakone, brezrazumno zoper lastno in tujo korist. Da bi se iznebili grozničavosti, ki jo pri tem občutimo, jo takoj spremenimo v grajo, v stud in se skušamo takega človeka ali zares ali vsaj v mislih osvoboditi.*“

To je torej ono Spinozovo nasprotje, ki ga je Goethe tako čudno prenesel na svoje lastno bistvo in ki naj mu razlaga poznejše popise.

Goethe je razdril zaroko z dekletom, ki jo je ljubil, pobegnil od nje — zakaj? Da se izogne poznejšemu velikemu razočaranju. Ali ni videti to dejanje *skerajno egoistično, nasprotujoče splošnim npravnim zakonom in obenem nespametno zoper lastno in tujo (Lilino) korist?* Ne zasluži torej po splošnem mnenju graje in studa?

Kaj vidimo? Dva v začetku navedenih avtorjev (Abeken in Schäfer) moralno obsojata njegovo ravnanje, eden (Lewes) sluti, da je hotel Goethe nekaj povedati „med vrsticami“, toda pogodi prav nasprotno, kakor je resnica. Ostali pa poročajo, ne da bi kakorkoli skušali računati z resničnimi motivi tega dejanja.

(Konec prih.)

BESEDA FABRIŠKIH TEŽAKOV

T O N E Č U F A R

Naš dan
je zakopan
v saje, prah in smrad.
In vsaka noč
je kakor dan
zavita v saje, smrad in prah.
Mi pa vsak dan
in vsako noč
odhajamo iz koč, barak,
podstrešnih lukenj in kleti
v tovarno, kjer peči
požirajo železo, ga tope,
a nas pri delu jeklene.
Mi smo od vsepovsod,
kjer biva rod,
ki srka saje, smrad in prah,
ki ga ni strah rudarskih jam,
gorečih plavžev, njihove vročine,

mogočnih strojev in pogonov
skoz dan in noč pojočih transmisij.
Nas ni ničesar strah,
ničesar sram,
mi vemo, kam gre naša pot.
Moč naših rok
drobi odpor jeklenih rud,
kri naših src
tali kovino mrzlo.
A ves naš trud in ves napor
je posvečen
vsem živim naše zemlje.
Mi kujemo in smo močni,
mi vstajamo,
gremo navzgor,
zato naš trud in naš napor
krepita naš ponos,
našo zavest
in našo pest.

ČLOVEK Z DUŠO

L O U I S A D A M I Č

I

Kmalu potem, ko sem pred petimi leti prišel v San Pedro v Kaliforniji, sem opazil slabo oblečenega moža srednjih let, ki je redno dvakoli trikrat na dan hodil z majhnim psom mešane pasme mimo mojega bivališča proti evkaliptovemu gaju, ki je rastel streljaj daleč nad mojo hišo. Sčasoma sva se spoznala, se začenjala pozdravljati in izmenjavati opazke o vremenu. Zdelo se mi je, da je mož tujec, nemara Slovan.

Nekega dne sem ga slišal, kako je klical psa, kakor se mi je zdelo, z imenom Komplex; in ko sem mimogrede omenil, da je to nekam čudno ime, mi je s širokim nasmehom razložil, da ta pes ni običajen pes: da ima kompleks. Povedal je, da ga je dobil pred nekaj meseci od prijatelja, ki je stanoval v baraki v onem gaju, in kmalu je odkril, da je štor nekega gumijevega evkalipta edina stvar, ob katero . . .

„No dà, sir, to je nekoliko delikatna zadeva“, je rekel. Trikrat na dan je moral peljati psa v gaj, če ne bi mu uboga žival poginila. To je bil brez dvoma problem za psihoanalizo, ali za enkrat se ta veda še ni lotila pasje psihologije.

Oba sva se zasmejala, kakor da je položaj nesrečnega psa najbolj zabavna stvar na svetu. Potem sva izmenjala nekaj osebnih vprašanj in sva v skupno presenečenje spoznala, da sva oba po pokolenju južna Slovana in celo iz iste pokrajine. Tujec je bil v Ameriki že več kot pet in dvajset let; govoril je dobro angleški in je očitno mnogo, a neredno čital. Zdel se mi je kaj nenavaden Bohunk.*

Kmalu je začel Lenard Podgornik prihajati k meni dva- ali trikrat na teden na večeren pogovor ali na partijo šaha, ali da si izposodi knjigo, ali da skupaj kaj popije. Tako sva se na nekak rahel, površen način dodobra spoprijateljila. On je bil menda vesel, da se lahko z menoj kaj pogovori, in meni se je zdel prijeten, zanimiv človek, lenuh po poklicu, ki je, kakor sem sčasoma zvedel, večino svojega življenja trdo delal in potem spoznal nespametnost dela; sila vedoželjen, a nekoliko zmeden mislec, kakor jih dobite na najbolj neverjetnih krajih; čudna mešanica potepuha in gentlemana.

Prišel je v Zedinjene države z devetnajstimi leti in je prvih pet let delal v pensilvanskih premogovnikih in železnih livarnah. Ob koncu te dobe je bil prihranil dvanajst sto dolarjev. Neki njegov prijatelj, gostilničar, je silil vanj, naj se udeleži njegovega podjetja, medtem pa, ko je še premišljeval o tem, je banka propadla in njegovi prihranki so bili izgubljeni. „Verjetno je, da bi jih prav tako izgubil,“ mi je rekel pozneje, „če bi se udeležil tistega podjetja, in mogoče ne na tako čist način.“ V onih mladih letih pa ni imel toliko filozofije in zato je nekega večera, ko se je vračal z dela, pobral opeko s ceste, šel z njo k banki, in jo zagnal v veliko okno, na katerem je bilo s pozlačenimi črkami napisano ime nesrečnega podjetja. Žvenket razbitega stekla mu je dobro del, a mimo-idoči so mislili, da je znorel, ga prijeli in poklicali stražnika.

V svoji slabi angleščini je skušal Podgornik opravičiti svoje dejanje, ali sodnik, ki ga je sodil, ni imel nič razumevanja za izgubo njegovih petletnih prihrankov in ga je poslal za šest mesecev v ječo. Prav za prav mu je sodnik storil uslugo, kajti z izjemo nekaj kratkih stavk in kratke bolezni je bil to v Ameriki Podgornikov prvi počitek. Razen tega je v ječi spoznal drugega izseljenca, mladega češkega pesnika villonovskega značaja z imenom John Novák, ki si je lastil doktorat praške univerze,

* izseljenec.

pravil, da je zaradi političnih deliktov zbežal iz Avstrije in da ga razen tega išče policija Pariza, Dunaja, Clevelanda, San Francisca in Rena. Zdaj je bil zaprt, ker je ukradel nekaj knjig iz knjigarne v Pittsburgu. Bil je izpuščen približno istočasno s Podgornikom.

Postala sta prijatelja, in ko je Podgornik omenil, da se bo menda skušal vrniti na delo, mu je pesnik-potepuh močno odsvetoval tako norost. Čemu ne bi šel z njim? Hotel je na zapad.

Tako sta postala tovariša, hodila po zapadu in zdaj pa zdaj delala kot poljedelska delavca, natakarja ali stavbna delavca; včasih je praktični pesnik celo dobil kako delo, ki jima je dovoljevalo nekaj časa lahkega življenja.

Neke noči je bil pretep v gostilni rudarskega mesta Montane, in kroglja, ki je zgrešila svoj cilj, je zadela Nováka v prsi. Umrl je z latinskimi izreki, ki ga Podgornik ni razumel, ker je hodil le dve leti v gimnazijo.

Ko je tovariša pokopal, se je Podgornik klatil dalje, a kmalu je spoznal, da ga potepanje brez družbe ne veseli in ni mogel upati, da bi našel tovariša, ki bi mu nadomestil Nováka. Prišel je v solčno Kalifornijo in v Los Angelesu je slišal o velikem pomolu, ki ga zvezna vlada zida v sanpedroškem pristanišču. Šel je v pristanišče in našel delo pri stavbi: odvažal je kamenje in ga stresal v Pacifik.

San Pedra ni bilo tedaj niti za šestino sedanjega, ali bil je že živahno mesto, v katerem je bila Frontstreet solidna vrsta krčem in Happy Hollow kraj, posvečen javnemu grehu. Dasi Podgornik ni bil asket, ni posebno ljubil takih zabav. Pogrešal je Johna Nováka in njegovih norih, visokoletečih besed. Med ljudmi, s katerimi je prihajal v stik, ni našel nikogar, ki bi zavzel pesnikovo mesto. Poznal je nekaj dalmatinskih Hrvatov, ali nobeden mu ni postal res prijatelj. Italijani pa, „širokoglavci“ in rojeni Američani niso prihajali v poštev.

Podgornik se je čutil osamljenega. Znova je naročil „Glas Naroda“, slovenski časnik, ki izhaja v New Yorku in ki ga je že imel v Pensilvaniji. Nekega dne je zapazil ženitbeni oglas nekega slovenskega delavca iz Kolorada in spomnil se je, da je nemara tudi zanj čas, da misli na ženitev: kmalu bo star trideset let in v teh letih naj bi se človek ustalil. Torej je sestavil in odposlal majhen oglas, v katerem je izrazil svojo željo, da bi si dopisoval z „dobrim, pridnim slovenskim dekletom ali mlado vdovo brez otrok“, namignil, da misli na ženitev, in poprosil aplikantke, naj prilože fotografije.

Precjéj se je prestrašil, ko je odgovorilo več sto slovenskih deklet in vdov brez otrok iz vse Amerike, ki so vse priložile slike. Lenard je

potreboval dva meseca, da je prebral pisma in si ogledal slike, primerjal vrline deklet, kakor so jih same opisale, in jih razdelil v razrede pod raznimi naslovi. Končno je izbral šest tekmovalk, katerih vrline so se mu zdele približno enake, in je vrgel ostala pisma in slike v Pacifik. Potem si je oblekel najboljšo obleko, šel k brivcu, potem k fotografu in nekaj dni pozneje je poslal svojo sliko z vljudno prošnjo za nadaljnje podrobnosti onemu poltucatu izseljenskih deklet. Štiri so odgovorile, in čez nekako šest tednov, ko je še bolj premislil njih dobre lastnosti, ki so jih zdaj še bolj podrobno razkladale, je Podgornik pisal Neži Judničevi iz Clevelanda, Ohio, naj pride v Kalifornijo, kakor hitro bi se ji zdelo prav, in jo povabil, da postane njegova zakonska žena, če ji bo všeč. Zagotavljal ji je, da se ji ni treba ničesar bati: res da ni angel, ali če hoče biti sam sebi pravičen, lahko reče, da je precej reden človek, da ima stalen zaslužek na pomolu, ki bo gotov šele čez dve leti, da je San Pedro čedno mesto tik morja, kjer sije solnce skoraj vsak dan, in da ji bo dobro pri njem, če mu bo dobra žena, o čemer on prav nič ne dvomi.

Po najboljših pričevanjih je ženitev hazardna igra: in Lenard je mislil, da je ta način ženitve prav tako dober, kakor vsak drugi.

II

Izmenjala sta še nekaj pisem. Neža je bila pametno, previdno dekle. Njegova pisma so bila dosti prepričevalna, ali odkod naj bi vedela, da mož ni podlež, ki ji misli storiti zlo? Štirje meseci so prešli, in Podgornik je začel v svojem samotnem samstvu silno hrepeneti, da bi videl svojo bodočo ženo, ki jo je poznal le po sliki, ter ji je končno poslal denar za pot v Kalifornijo.

Neža se je odločila, da poskusi, in Lenard je vzel en dan dopusta in ji šel do Los Angelesa naproti. Teden pozneje sta bila krščansko poročena.

Res da Neža ni bila tako čedna kakor na sliki, a bila je zdrava in krepka mlada ženska. Bila je šele dve leti v Ameriki in delala kot šivilja v New Yorku in Clevelandu; vendar je Lenard kmalu opazil, da ve prav mnogo o Ameriki. Ko sta se bolje spoznala, mu je povedala, da je odgovorila na njegov oglas v „Glasu Naroda“ zato, ker je slišala toliko čudovitega o Kaliforniji. Pri tem se je Podgornik domislil, da je bilo to brez dvoma pobuda tudi za ostale dopisovalke. Vendar je dodala, da se nima vzroka kesati.

V splošnem je bila Neža Podgorniku dobra žena. Bila je pridna, znala si je pomagati in je imela večino drugih kreposti, ki jih je omenjala v svojih pismih. Res, bila je prav taka, kakršna mora biti žena

neimovitega moža. Čeprav njena angleščina še nikakor ni bila dobra, si je našla skoraj takoj delo kot natakarka v zajtrkovalnici, kjer je delala, dokler ni rodila prvega otroka.

Lenard je delal na pomolu, dokler ni bil zgrajen. Uspelo jima je, da sta nekaj prihranila; takoj sta kupila na obroke zemljišče in zidala hišo. Od pomola je šel Lenard za pristaniškega delavca in čeprav je bilo delo v dokih neredno, je vendar mogel plačevati obrok za zemljišče in dajati Neži dobro zdravniško oskrbo ob njenih vsakoletnih porodih.

Tik pred vojno si je pridobil državljanstvo in med vojno je, čeprav po rodu Avstrijec ali Bohunk, delal v ladjedelnicah v vzhodnem San Pedru in zaslužil ogromno denarja, medtem ko je Neža vzgajala otroke. Vstopil je v društvo „Elkov“ in odplačal zemljišče, ko pa je družina narasla, je povečal hišo in prizidal lopo za fordov avto. Brez kritike je poslušal štiriminutne govore in kupoval vojno posojilo, kolikor je mogel.

Po vojni je ostal v ladjedelnici z znižano mezdo, ki mu je pa vendar dovoljevala, da je skrbel za družino po ameriškem standardu, in včasih kaj prihranil. San Pedro se je razvijal, in Lenard in Neža sta se ponoči v postelji marsikatero uro razgovarjala o tem, kako bi najbolje izrabila ugodni položaj. Imela sta tri tisoč dolarjev v banki in še tisoč v vojnih posojilih. Neža je hotela, da kupita vogelno stavbišče na Pacific Avenue-i, slišala je, da jih je neki židovski trgovec doli v mestu pred kratkim nekaj kupil, in to je bilo gotovo znak, da se bo kmalu kaj zgodilo. Lenard pa se je na drugi strani nagibal k temu, da bi sprejel predlog nekega Joe Millerja, katerega je pred kratkim spoznal v ladjedelnici. Neki mornar, Joe, in še dva druga so se združili, da bi kupili dva šunerja za prevažanje lesa, ki sta ležala v zunanjem pristanišču in sta bila naprodaj za smešno nizko ceno. Hoteli so prevažati les s Puget-Sounda. Kupčija bi bila gotovo dobra: ko bi enkrat dobro začeli, bi jim denar kar sam lezel v žepe. Kajti gotovo se bo kmalu začel velik procvit vse južne Kalifornije in treba bo mnogo ladij stavbnega lesa.

Podgornik je imel tri dni časa, da premisli predlog. Tretji dan je Joe Miller slučajno prišel mimo. No, ali se je že odločil, da sodeluje, ali ne? Lenard se je obotavljal. Joe je skomignil z rameni: njemu je bilo itak vse eno; lahko se odloči, kakor mu drago; saj bi oni dobili denar tudi v Los Angelesu ali Long Beachu; predlagal mu je udeležbo samo, ker je bil Lenard stalno naseljen v San Pedru, in so hoteli dati predvsem domačinom priliko za dobiček.

V opoldanskem premoru je šel Podgornik v banko, dvignil 2500 dolarjev, kajti manj Joe Miller ni hotel vzeti, ter jih je proti potrdilu izročil. To je bilo zadnjič, da je videl Joe Millerja in denar. Dva tedna

pozneje je izvedel, da je bila vsa zadeva goljufija, s katero je še osem ali deset drugih delavcev na ladjedelnici izgubilo svoje prihranke.

Neža je bila seveda divja. Povedala je Lenardu v krepkih izrazih, kaj misli o njem, in on ji je na tihem pritrjeval. To goljufivo podjetje ni imelo nikakega okna, kamor bi mogel zagnati opeko, in zato je mogel le mrko razglabljati svojo norost. Doma je komaj da jedel in govoril. V ladjedelnici je komaj vedel, kaj dela. Včasih je hodil kakor v sanjah.

To je bil začetek cele vrste nesreč. Teden dni pred Zahvalnim praznikom, kmalu potem, ko sta izgubila onih 2500 dolarjev, je Neža dobila živega purana pri kockanju, ki ga je za reklamo priredil neki trgovec v mestu; in na večer pred praznikom je poslala Lenarda po ptico. Odšel je takoj, z namenom, da vestno izpolni nalogo; toda na povratku je srečal moža, ki mu je ponudil požirek iz svoje steklenice. Prohibicija in tihotapljenje alkohola sta bila še v povojih, in komaj je Lenard použil ponujeno žlobodro, je začel dvomiti, ali hodi po glavi ali po nogah. Imel je še toliko sile, da je sploh hodil, ali pri tem je držal purana za noge tako, da se je njegova vreščeca glava vlekla po pločniku.

Tedaj je poleg njega obstal velik avto in slišal je, kako ga je nagovoril oster ženski glas, ki ga prve pol minute ni mogel ločiti od puranovega vreščanja. Zdelo se je, da dami v avtomobilu nikakor ne ugaja način, kako je nosil purana. To se je zdelo Lenardu čudno, in ne da bi razumel, zakaj gre, je šel dalje. Ali takoj je črni šofer one dame prišel za njim in ga povedel nazaj k avtomobilu. Medtem je dama pozvala nekega fantalina, da poišče stražnika, in ko je ta prišel, mu je povedala svoje ime, da je iz Pasadene, žena znanega finančnika in filantropa, in da je druga podpredsednica južno-kalifornijskega oddelka Humanitarnega društva Zedinjenih držav. Bila je tudi nadomestni šerif dežele Los Angelesa; odprla je svojo lepo, biserno ročno torbico in pokazala zlat znak. Aretirala je to nečloveško sirovino, ki ni le tako strašno ravnal s puranom, temveč je bil povrh še pijan: ali bi bil stražnik tako prijazen, da ga odpelje na stražnico? Morala je hiteti, ker je bila povabljena k obedu v Yacht-klub, ali pozneje bo poklicala policijsko direkcijo in se pobrigala za zadevo.

Lenard je prebil štiri noči in tri dni v sanpedroški ječi. Kaj se je zgodilo s puranom, je ostalo skrivnost; namestu puranove pečenke so jedli Neža in otroci za Zahvalni praznik kuhano govedino in krompir; in ko se je Lenard vrnil domov, je olajšano videl, da je ženina jeza doseгла točko, kjer ji je zaprla govorico.

Vrnil se je na delo v ladjedelnici in nekaj dni so ga tovariši dražili s puranom, kajti „Daily Pilot“ je seveda poročal o njegovi dogodivščini

s pasadensko damo. Lenard se je sicer jezil, a se je silil, da dobrodušno prenaša njihove šale. Hodil je okrog v nekakšni zavestni otopenosti. Lepega dne se je spotaknil na ozki brvi, padel, zadel na hlod med ladjo in dokom, udaril z glavo ob kol in se prevrnil v vodo. Potegnili so ga ven z zlomljeno nogo, dvema zlomljenima rebrima in z rano na glavi.

(Konec prih.)

DVAJSET DNI V EVROPI

J U Š K O Z A K

II

Bela zemlja. V Holandiji se Evropa nagiba v morje. Prebivalci so se le s skrajnim naporom obdržali na robu in še jim nenehno preti nevarnost, da zdrsnejo s ploskve. Nemirno Severno morje je predrlo sipine in se razlilo preko peščin. Daleč naokoli je morska voda kalna od peska, ki ga odnaša s sipin, polahko se umikajočih v notranjost. V temnih nočeh, kadar viharji gonijo in bičajo vode v boj proti poslednjim ostankom suhe zemlje, poje holandski ribič v samotni koči pri svojih mrežah, kakor bi se zdaj prijazno, zdaj boječe pogovarjal s svojim starim prijateljem in sovražnikom. Navadil se je stati do gležnjev v vodi, nikjer na svoji zemlji ne čuti trdnih tal pod nogami; že od pamtiveka ve, da bi ga morje lahko vsak čas zalilo. Odkar se je zavedel, da je v nevarnosti ped domačije, kjer se odpočiva po blodnjah na morju in mu raste družina, se je uprl z nadčloveško silo ter se pričel braniti. Zaustavil je umikajoče se sipine, obkrožil zemljo, ki je že tonila v slani vodi z nasipi, močnejšimi od nakan morja. Ljubežen do domačije je rastla z družino in v starem uporniku se je porodila drzna misel, da bi se maščeval za ugrabljeno prst. Pričel je ustvarjati zemljo kakor v dneh stvarjenja ter je ohranil veselo srce.

Holandska zemlja je verna podoba nacionalnega gospodarstva, v katerem se zrcali značaj domačinov. Toda od človeka in narave je kakor vse druge zemlje prejela skrivnosti, ki so se vpile v duševno življenje rodov. Sklizka so pota, po katerih skuša človek doumeti te skrivnosti. Slike so varljive, občutje osebnostno.

Vzhodna dežela je trpka in samotna. Nizke hiše se skrivajo med temnimi borovci in belimi brezami. Le domačin pozna vse steze med rdečim resjem, bohotno razraslem na žoltem pesku, ki sili povsod na dan, kjer so korenine razrile tla. Kjerkoli pa se zemlja za nekaj pedi

ponižuje, se širijo močvirna tla¹. Med zamolklo zelenimi travami polegajo črnobeke krave, ki so doma po vsej severni nižini. Človeka ni videti, le zdaj in zdaj se zravnava krava, dvigne glavo in se zazre v zahajajoče solnce. Krvavordeča obla zahaja dolgo na obzorju, širi se, tik nad zemljo se vrti, počasi tone v morju. Ognjeno solnce jemlje vid, oči se povešajo pred plamtečim nebom. Dobro uro se voziš in solnce ni zašlo, še vedno sikajo škrlatni plameni v nebo. Medtem se je podoba zemlje izpremenila. Vlak drvi po nasipu, spodaj ob progi se širi barje², ki je križem in počez prerezano z globokimi jarki. V temnozeleni vodi se zrcali izpreminjasto nebo in še dih ne vznemirja gladine. Ob jarkih stoje lične široke hiše; nizke slamnate strehe se prevešajo čez živo po-barvane stene. Onstran jarka mulijo travo črne liske, ki bi nikjer ne mogle čez vodo, če bi ne bilo visokega lesenega mostička pred hišo, na katerem sloni mlado dekle v širokem krilu, z belo holandsko avbico na glavi. Morda poje veselo pesem, ko se ozira gori po jarku, po katerem polzi polahko širok čoln. V tihi vodi se zrcali gorenja podoba. Drevesa rasto v dve smeri, okna na hišici blešče tudi v vodi od zarij, dekle pa se ozira z mosta navzgor. Mož, ki je prišel zajemat vodo, se je zazrl vase. Gospodar bi lahko govedo, postavajoče ob jarku, dvakrat naštel. Svet živi v dvojni podobi.

Težko klatežu, ki v temni noči zablodi v maršah. Tava, pogreza se, ilovnata zemlja ga teži, utrujene noge iščejo zaman peščene trdine. Nekje zaživi lučka, onemoglemu začne utripati srce, toda blodna večča je že izginila. Morda je zvezda odblesnila v temni vodi? Groza stiska človeka, ki ve, da ga zemlja drži v kleščah. Prek neba je hušknil daljni odsev, tedaj se tavajoči upre. Gazi čez njive, izpotika se med globokimi razori, noge mandrajo posevek, v curkih mu lije pot s čela. Nenadno se mu zazdi, da se zemlja vzpenja. Plazi se po bregu, na rokah mu lepi mastna prst, ko se požene na vrh. Opoteče se od obupa. Pred njim se zrcalijo zvezde v tihi in pogubni vodi, iz katere zeva brezdanja tema. Če bi ne bil zagledal zvezd pod seboj, bi stopil na oljnato gladino. Toda upanje je veliko. Ob jarku išče naprej, da bi čez most dosegel varno stezo. Prevara mu je vzela poslednjo nado. Zdaj stoji na robu, kjer se jarek križa z jarkom. Na levi, na desni zvezde v vodi, zadaj mehka ilovnata zemlja. Izčrpan omahne na tla, oči se mu zapro, do zore se otepa pošastnih prikazni v snu. Bleščeča luč ga predrami. Presenečen se ozira z nasipa. Zabredel je bil v polderski, v zajezeni svet. Svetloba je

¹ Hooge veenen.

² Laage veenen.

dvojna, z neba lije, na vodah žari, vsi atomi v ozračju leskečejo. Do obzorja polzi pogled čez cvetoče njive, zelene pašnike, med katerimi je razpeta geometrična mreža jarkov. Nasipi čuvajo črno mastno zemljo, da bi je ne preplavila voda. V dalji vabi popotnika prijazna hišica pod nizko slamnato streho. Skozi drevje se prikazujejo stene iz žolte ali rdeče opeke. Od vseh plati prihajajo moški, ženske in se izgublajo med skrbno obdelanimi njivami, ki so lepše od cvetočih vrtov. Razori so grede, nikjer ni jalove pedi, zemlje, ki ne bi rodila. Na obzorju se zgoščajo lahne megle, dimi nad obrisom mesta. Od zapada plovejo nizki oblaki, toda pogled na morje iz teh nižin zapirajo peščene sipine. Kakor se je zdela popotniku ponoči zemlja strašna in nevarna, tako se je v jutru razlila čudežna krasota nad njo. Med žlahtnimi tulipami in hijacintami, z roso posutimi, je speljana steza do mostička in odtod čez vonjive poljane do skrite vasi, kamor je krenil človek, zravnal v dve smeri, na zemlji in v vodi.

Na peščenih obronkih, sredi med pašniki, med cvetočimi polji stoje leseni mlini in nastavljajo vetrovom široke prekrizane lopate. Lahko bi ponavljal različne prisposobe, kako so velike ptice priplule čez ocean in posedle z razpetimi kreljuti po holandski zemlji, pa so že zdavnaj obrabljene. Lopatasti križi na lesenih stolpih oživljajo podobo holandske zemlje in bi jih tako težko pogrešal kakor naša znamenja med žitnimi polji, ob gozdnih kolovozih. Holandski kmet jim veruje; pomagali so mu ustvarjati rodovitno zemljo, bili so neme priče njegovemu žilavemu upornemu trudu, ko se je boril z morjem in naraščajočimi vodami. Kjer je nekoč morje zalivalo zemljo in so ležala jezera zadaj za sipinami, se danes varno izprehaja po vlažni zemlji in ljubeznivo ogleduje lesenega tovariša. Kadar groze zopet temne vode in bi ne mogel vso noč od skrbi za zemeljsko bivališče zatisniti oči, tedaj sprosti zvestemu stražarju lopate, da klopočejo od zore do zore, sesalke črpajo vodo in zemlja se suši. Morski vetrovi vejejo nenehno nad holandsko zemljo, prekrizane lopate razglašajo pesem veselja in zvestobe, ki je Holandcu sveta na suhem in na morju.

Na gibljivi zemlji stoje stara mesta, v katerih zelena voda oblizuje zidove hiš, ki jih je čas patiniral. Po dolgotrajnem boju je premagal Holanec zavratne vode. Ko je rešil zemljo pred napadi morja in jo izpremenil v plodne vrtove, se je zavedel nove nevarnosti, ki mu je pretila za hrbtom. Pod sipinami leže rodovitne marše, katerih površina je nižja od morske gladine. Spoznal je, da se Renovi rokavi kakor ostale vode ne bodo mogle več odtekat, da bodo preplavile ustvarjeno domačijo. Morje bi navalilo po rečnih strugah in pogoltnilo rodovitno prst.

Tedaj je Holandec z natančnimi računi upokojil reke in jih po dvignjenih strugah združil z morjem. Voda mu ponekod v kanalih teče nad glavo in se mirno izliva v ocean. Reke se ne odtekaajo več samovoljno, v odmerjenih množinah struje po obzidanih kanalih, s katerimi je prepredel vso deželo in si ustvaril lahko pot iz severa na jug. Kombinacije geometričnih mrež so nevidne, toda skozi mesta so speljane vode, ki komaj zaznavno odtekaajo ter se križajo pod vzbočenimi mostovi. V Amersfoortu prihajajo v mesto pod nizkim obokom v starinskem gotškem obzidju med stražnimi stolpi. Tropi belih rac se zanašajo na gladini, v kateri se lomi mestno obzidje, pod noč pa se vračajo skozi vodna vrata v mesto. Kadar je nad deželo razpeto sinje nebo, sveti meščanu dvojna luč. V mirni gladini odseva jasnina in se spaja z nebesno svetlobo. Ljudje, ki se ustavljajo na mostičkih in se izprehajajo po nabrežju, žive v dvojni podobi med visokimi hišami, potopljenimi v vodi. V Benetkah pljuska morje ob hiše in obalo, umazana voda narašča in upada po tihih kanalih, v solnčnem dnevu leskečejo svetle lise na vznemirjeni gladini, celo v pokojnih nočeh se drami voda, na kateri trepeta odsvit luči. Življenje je igrivo kakor valovi morja. V Delftu vlada tišina. Mornarji postavajo pod visokimi zelenimi iepi¹ na nabrežju. Spodaj v kanalu se zrcalijo najtanjše vejice v molčeči vodi. Proti večeru se razleze po ulicah ob kanalih mrak, jasno so zarisane silhuete dreves in ljudi na stekleni gladini, kjer se počasi mrači nebesna sinjina. Zrak je vlažen in vonjiv, povsod slutiš neznanu globino vode, vode, ki se skrivnostno zajeda v mesto. V Amsterdamu veje dih morja skozi mesto. Široki čolni so pripeti ob kejih, lahke ladje počivajo pod iepi. Kanali so širši, voda je temnejša kot v mestih na maršah, toda življenje in podoba mesta se še vedno zrcalita spodaj v kanalih. Zeleni iepi sprostirajo veje nad vodo, ki jo je pozlatilo solnce. V baržunasti senci se okreta labod v dveh podobah. V jasnem večeru plamte robniki visokih hiš in leskečejo v vodi. vzdolž po kanalu se je raztegnila slika visoke baročne cerkve, na kateri počasi ugaša ognjeni križ. Pod zlatimi koprenami pojema luč, temni se pod gabri, v sleherni minuti se izpreminjajo podobe, kakor da bi čas sproti ustvarjal slike življenja, ki jih človek ne more ohraniti v spominu in se ne vračajo. Barve njegove palete so vizionarne.

Harlemsko morje je zasuto in zajezeno, na polderskem svetu cveto hijacinte in tulipe v milijonih. Rodovitna zemlja je razdeljena, da je komaj še prostora za ceste med vrtovi in vodami. Za prihajajoče rodove so pričeli ustvarjati novo zemljo. Računali so inženirji, stavbeniki,

¹ drevesa, ki so podobna našim gabrom.

gospodarji, kapitani in številke so se kopičile. Kamen, pesek, cley¹, vode, ljudje, ladje in stroji so zaživeli v številkah in počasi se je izmotala iz tega labirinta kvadratična ploskev bodoče zemlje. Holanec je vedel, da so računi pravilni. Drugega upora ne pozna. Moderna legenda je pričela nastajati.

V solnčnem jutru smo se odpeljali PENovci iz Amsterdama. Na njivah so kosili poslednje hijacinte. Vlak je hitel proti severu skozi samotne vasi. Nikjer ni bilo videti drevesa, ki bi senčilo nizke hiše iz temnordeče opeke, opažene z belim lesom. Po vrtovih zori v vročih gredah grozdje na pritlikavi trti. V dalji se prikazujejo Zaandamske tovarne. Od morja se dvigujejo temni oblaki in se tope v jutrnjem siju, črne liske mulijo sočne trave na močvirnih pašnikih, iz katerih puhte svetle meglice. V Enkhuizenu je le nekaj korakov s postaje do ladje. Nad mestom je vladala severna tišina. Zdelo se mi je, da se belo opažena okna pod strmimi strehami ozirajo v preprosto pristanišče, kjer so brneli stroji v ladijskem trupu. Enkhuizen nastaja. Kmalu je utonil na obzorju visoki cerkveni zvonik, le bel galeb je krožil nad ladjo, ki je hitela proti severu, kjer ustvarja človek novo zemljo. Zuiderzée je plitvo in vode so kalne. Na dnu se nabira mehka ilovica. V dalji so se prikazovale bele jadrnice. Reklamni Holandci v širokih hlačah, s šarastimi pahavkami krog vratu so igrali jazz. Žena mladega taljanskega poeta se je zleknila po klopi, sklenila bele roke pod črnimi kodri, zaprla oči in se predala solnčnemu ugodju. Severna luč je lesketala na valovih. Na rešilnem čolnu je prepeval angleški poet. Rdeče, koščeno lice je žarelo in se prešerno smejalo, bakreni lasje so mu v vetru vihrali. Visoko je dvigal čašo sherryja, ko je pel pesem o smrti. Vmes pa jazz in ples. Stele je kramljal s Theodorjem Däublerjem, ki se je odkril s pogansko pobožnostjo. Na boecklinški glavi se je mršila siva brada, posamezni šopi rdečih las so mu štrleli nad čelom kakor rogovi. Oči pa so sijale dobrosrčno in vneto zatrjevale, da poznajo vse krivice, zaradi katerih so na Bazovici streljali v človeška srca skozi hrbet. Zuiderski veter je odnašal njegove besede proti jugu: „Pred mesecem sem trdil nemškimi pisateljem v Berlinu, da ima kulturni svet gluha ušesa za brezprimerni napor in junaštvo, s katerim branijo Slovenci na kraških tleh svoje pravice. Očital sem jim, da se za slehernega korziškega bandita zanimajo bolj kakor za te molčече kmetiške heroje, ki imajo edini pravice na dediščino, kjer je nekoč rimski orel krotil zemljo. Preporojenim v duhu bele antike ne more nihče odrekati visoke civilizacije in avtonomne kulture.

¹ morska ilovica.

Fašizem postaja smešen, če si domišlja, da bi takemu narodu lahko s peto zlomil tilnik. Pisatelji vseh narodov bi se morali strniti v protestu zoper nasilje nad vami. Verujte, da ne bodo mogli, ne bodo smeli več molčati, čeprav jih danes še vedno motijo oziri na levo in desno . . .“ S prijaznim nasmeškom se je približal Schalom Asch. Pod žarečimi očmi so se mu z leti nabrale blazinice, v katerih mu tone topli pogled. Napete ustnice so vlažne in se suvereno smehljajo. „O Slovencih pripovedujem,“ se je okrenil Däubler, „živel sem med njimi.“ „Slovenci? Slovani, Rusi,“ se smehlja Asch, „jaz ljubim Slovane. Veličastni narodi. Govorite ruski?“ Roka, v kateri drži čašo malage, mu vidno drhti. „O, verujte, čas prihaja, ko ne bo nikakih krivic več zaradi nacijonalizma. Palestina bo v Holandiji, Varšava v Madridu, Moskva bo tam, kjer je danes Pariz, in vsi narodi bodo eno. Tudi Slovenci. Mi smo pionirji novega apokaliptičnega sveta. Da zdravstvujet . . .“ Dvignil je čašo in se verno smehljajal, ko smo trčili. Celo Däubler se je moral smejati. „E, Duh presnavlja svet, nobenih spon ne pozna“, je zatrjeval Asch ter se dvignil. „Poiščite me, s Slovenci bi se še rad razgovarjal, Slovani čuvajo bodočnost sveta.“ Rahlo upognjen je odšel k jazzu, kjer se je pomešal med angleško družbo. Nemci so se gnetli pred kajuto, na kateri je bil razpet zemljevid z načrti osuševalnih del v Zuiderzéeju. Inženirji so tolmačili storjeno in nameravano delo. „Danes se že kesamo, da smo se lotili tega gigantskega dela, ogromne vsote požira in malo vemo, kako jih pokrijemo. Nasip, ki zapira Zuiderzée, je že dodelan. Na zapadu je pridobljena nova zemlja, toda tretjine še nismo dosegli. Izvoz pada od leta do leta, zaman se borita trgovina in industrija za ravnovesje.“ Oddaljil sem se na zadnji del krova. Gospa Zw., znana holandska pisateljica, me je ustavila: „Vsak hip se prikaže nova zemlja. Čudovito vreme imamo. Ti kongresi so dragi, toda mi Holandci računamo. Pomislite, da je okoli tri sto tujih pisateljev na ladji. Če bi vsak deseti nekaj napisal o naši zemlji, si boljše reklame ne morete misliti.“ Oprostil sem se in se v samotnem delu krova zatopil v holandsko nebo, ki mi je vzbudilo svojstvene vtise.

Nebesni svod se približuje zemlji in morju. Čudna srebrna luč sije skozi ozračje, ki ni nevidno, ampak snovno. Najsi je nebo še tako jasno, vedno je videti lahko kopreno, skozi katero se vsipa dnevna luč, se srebri, da leskečejo atomi. Kadar se dvigujejo od morja oblaki, plovejo nizko nad glavo in vlažna snov je otipljiva med njimi in zemljo. V fantastičnih prividih se preliva luč med oblaki, ko se trgajo in grmadijo. Svetlobna snov ovija človeka, drhti nad polji in pašniki, pronika v

skrite koticke domov in sleherni utrip atomov se odraža na vodi. Njen dnevni sij je srebrn.

Na zapadu se je prikazala zemlja. Ladja je plula počasneje, zgrnili smo se na palubi. Iz morja se je dvigal kamniti nasip, za katerim se je razprostirala nova zemlja, gladka kot miza, tja do obzorja. Malo je bilo videti, vendar me je pogled pretresel. Ne daleč od ladje smo zagledali stroje, ki črpajo nenehno cley iz dna, odkoder ga prevažajo na novo zemljo. Na površini, ki je rožnato bela, kakršna je barva človeških ribic, ni bilo žive duše. Nobena bilka še ni pognala, ni je vejice, kamor bi se ptica spustila. Beli galebi krilijo nad deviško grudo. Le na robu ob nasipu je stala samotna hišica iz temnordeče opeke, pripravljena za prvega človeka, ki bo pršil semena v ilovico, po stoletjih dvignjeno iz morskega dna. Pod solnčnimi žarki se družijo molekuli, snovi se spajajo in zgoščajo, toplota oživlja skrivnostno moč prsti. Daleč na severu so sezidali nizko cerkvico, ki je skoraj do tal pokrita s strmo streho, iz katere se dviga zvonikova piramida. Danes pihajo še vetrovi skozi notranjost, kjer bo kmalu združena soseska pokleknila pred oltarjem in prosila blagoslova dobrih setev, ki padejo na široke bele poljane. Diamantne rose bodo lesketale nekoč na cvetovih, ki poženo iz prasnovi; v prekvašeni zemlji dozore človeku bogati sadeži. Nova zemlja se ne bo ločila od stare, s katero jo že vežejo globoki jarki. Človeško oko bo občudovalo krasotne podobe večne energije, ki se skozi sokove prasnovi utelesi v harmonijah barve in rasti. Ob nasipu, zapirajočem Zuiderzée med otokom Wieringenom in vzhodno Frieslandijo, se je ladja okrenila. Daleč onstran nasipa so plule bele jadrnice proti frieslandskim otokom. Nova zemlja je izginjala na obzorju. V meni pa je živela veličastna podoba bele zemlje, ob kateri sem zaslutil, da prihaja čas, ko se bodoči rodovi, utrujeni od stroja, izčrpani v rovih, povrnejo h grudi in se z vročo ljubeznijo oklenejo rastočega bilja. Ko se porušijo visoke ograde med narodi, tedaj se nanovo razodene, da je življenje svetejše od bogastva in da je prst ustvarjena iz prasnovi za rejo človeške družine.

Ladja se je vračala proti Amsterdamu. Na morju so se pričele prikazovati jadrnice s tradicionalnimi črnimi jadri. V kajutah se je kuhala večerja, otroci so se plazili po krovu, kjer je ženska sušila perilo. Večerni veter je gnal mračne ptice proti severu. Sedeli smo pred obličjem zahajajočega solnca. Stele se je zadovoljno muzal, da je obogatil svojo popotno torbo, ki je menda med Slovenci nihče nima večje. Gruden pa je molčec in prikriva svoja notranja začudenja.

Srebrna luč se je prelila v zlato. Pašniki krog Amsterdama so poželteli, zableščali so križi na cerkvah in visoki jambori v pristanišču so

se topili v svetlobi. Obstali smo pred zatvornico, kjer se je predmestna mladina ob deveti uri zvečer kopala pod ozarjenim nebom. Mirno je pristala ladja ob bregu, odkoder so vodile zlate steze tja do zahajajočega solnca.

Tedaj je pristopila Mirjam in želela, da jo spremim.

(Dalje prihodnjič.)

ŠTEFAN ZWEIG

F E R E N Č A K M I R K O

I

Ni dolgo, kar je obhajal v tistem baročnem mestecu Salzburgu sredi mogočnih planin svojo petdesetletnico mož, ki je med vsemi, ki danes ustvarjajo na literarnem polju, eden najpopularnejših in najintenzivnejših. (Ne samo v svoji nadarjenosti in bistrovidnosti, temveč tudi v hotenju in vitalnosti.) V Štefanu Zweigu je tiha, toda neprestano obnavljajoča in oplajajoča energija, ki danes ustvarja in gradi na stavbi evropskega duhovnega občestva. Tipično zanj kakor za vso avstrijsko pesniško generacijo osemdesetih let je vehementen tempo in v vsa področja segajoča aktivnost.

S časopisnimi članki posega v sedanjost, gradi ciklus esejev, ustanovil je Bibliotheco mundi in jo sam izdaja, preplavlja veliko založbo z idejami, potuje, predava in je z vso duhovno Evropo v stalni in produktivni zvezi. Zbira dragocene avtobiografije in jih gradi v kompozicijo, odkriva nove pesnike ter zalaga njih dela, poleg vsega tega pa ustvarja zbirke novel, pripovednih spisov, dram, legend in lirskih pesnitev.

Pri opazovanju tega ustvarjajočega življenjskega tempa nam zastaja dih. Toda Zweigu samemu nikdar. Njegova preudarna ekonomija pri razdelitvi dela in občudovanja vredna sposobnost koncentracije in izrabe časa vodijo njegov resnično ustvarjajoči duh do realnega dela.

Štefan Zweig se je rodil 28. novembra 1881. na Dunaju. Njegov študij so bila potovanja. Prištevajo ga v krog pisateljev, kakor so Bahr, Schnitzler, Hofmannsthal, Beer-Hofmann, Altenberg in Rilke, kar pa ni povsem umestno. Zweig se giblje v povsem drugem območju, čeprav morda ni izostal vpliv teh mož. Kajti vse njegovo bitje se razširja v daljo, v široki svet, v novo domovino poleg svoje dunajske. Ako govorimo pri Bahru o dobrem Evropecu, je Štefan Zweig svetovljan v najširšem pomenu besede, napolnjen z najglobljim gonom hrepenenja po

neomejeni širini, oduševljen po neskončno svetlem nebu sveta, pevec sproščene blaženosti večnega popotnika. Zanimivo je, kako mi v nekem pismu izraža svoje svetovljanstvo. „Vedno mi je bila čast, ako so moja dela izšla v jezikih, čigar literatura je še mlada — namenoma ne rečem ‚pri malih narodih‘, ker pri resnični evropski miselnosti ni majhnih in ne velikih narodov, ni nadrejenosti in ne podrejenosti, temveč obstajajo le jeziki, ki pomenijo razne oblike, da izražajo eno in isto bistveno.“

II

Zweigovo ustvarjanje ostro ločimo v dva dela, mejnik med obema je svetovna vojna. Pranaigon njegovega bitja, da se klanja veličini ustvarjajočega, da nesebično ljubi umetnino in umetnika, da obožuje vse ustvarjajoče, je vzbudil v njem gon samostojnega ustvarjanja. Vrhu tega je živel v okolju bogate umetnostno ustvarjajoče dobe, ki je vzbudila sozvočje v mladi, dovzetni duši. Arthur Schnitzler, Hofmannsthal, Bahr, Altenberg, dunajski Diogenes, so tedaj najaktivneje ustvarjali, prinesli so iz stare kulture nov način gledanja in prikazovanja (Wiener Nerven-kunst). Tudi slikarstvo tedanje Avstrije je prodrlo v zvezo z ustvarjajočo umetnostjo Francije, Švedske, Italije itd. Johanna Straussa čarobna glasba je še igrala k valčku in tudi mladi Gustav Mahler, ki je s svojim umetniškim fanatizmom alarmiral ves svet nase, je bil tu.

Prav zgodaj je pričel Zweig s pisanjem. Šestnajstletnik že objavlja svoje pesmi v listu „Die Gesellschaft“. Z devetnajstim letom pa že izda zbirko liričnih pesmi „Silberne Saiten“ (1901.). Obenem pa je prevajal kar križem tuje avtorje. Toda vsa njegova kipeča narava, vsa strem-ljenja in čuvstva, ki so valovala v njem, so se sprostila v potovanjih. Bil je v Ameriki, Indiji, Japonski, Kitajski, Italiji, Španiji in vedno znova v Parizu, Londonu, Berlinu in Belgiji. In to je bila zanj šola, ki mu je razširila obzorje ter izkristalizirala značaj.

Iz te dobe datirata drami: „Tersites“, v kateri je prikazal tragedijo bojazljivca, in „Das Haus am Meer“ ter zbirka novel „Das erste Erlebnis“, ki je že posrečena umetnina, ki jo je lahko deset let pozneje uvrstil v življenjsko globoko čuteči krog novel „Die Kette“.

Novo razdobje v njegovem življenju je povzročilo srečanje s flam-skim pesnikom Verhaerenom, čigar dela je prevajal že v dobi studija. Iskreno prijateljstvo ga je vezalo s tem velikim človekom. V življenju še vedno uživajoče ustvarjajočega, ki je poln ljubezni služil duhovnemu občestvu narodov, je treščila vojna, ki je razdelila njegovo življenje. Vojna, ki ni raztrgala samo duhovnosti, ampak tudi življenje in je iz-

tirila vsakogar, tudi Zweigu ni prizanesla. Prijatelja, ki ga je oboževal, je potegnil sugestivni val militarizma za sabo, da je bruhal na svoje prijatelje najhujše psovke sovraštva, jeze in prekletstva. Zweigu je bil to najhujši udarec. Izgubil je vero v življenje in bati se je bilo, da ga bo strlo blazno ponašanje Verhaerenovo. Toda najčistejša duša Evrope, Romain Rolland, mu je podal v tem brezupu desnico in mu vлил nove vere v življenje. V tej uničujoči brezupnosti je silno trpel. Zakričal je proti vojni. V grozi te dobe se mu je zdel svet blaznica, narodi pa zaslepljene mase norcev in morilcev, duh pa povsem izgubljen. — Toda čudno: baš vojna, ki jo je tako grozno občutil in proti kateri se je vzpel kakor ranjen tiger, je bila ona, ki je stvorila kontinuiteto njegovega življenja in ga privedla do jasnega spoznanja svojega jaza. Našel je samega sebe in prišel do njemu lastnega spoznanja, da je možno odpuščati le grehe, storjene v strasti, ker nihče ne živi in ne pozna svojega življenja in ne ve, če ne bo v usodni uri pretrgal vse vezi konvencionalnosti in sledil vabečim, najtajnejšim in najnevarnejšim nagonom svoje krvi. Ta doba ga je prerodila v prekonacionalnega jasnogledega umetnika in antimoralista. Zdrobila je tudi lahkoto njegovega predvojnega ustvarjanja in brezskrbnost življenja, zamajala je najgloblje korenine njegove človeške in pesniške notranjosti. Slučajno ustvarjanje v razpoloženju se spremeni v strastno, toda preudarno oblikovanje. Tako je nastala med leti 1915. do 1917. dramatska pesnitev „Jeremias“. V njej je izrazil svoj stud, svoj upor in jezo proti vojni. Naposled se mu je posrečilo, da je odložil vojaško suknjo in se umaknil v Švico. Tu sta skupno z Romainom Rollandom delovala za idejo človečanstva, panhumanizma in Panevrope. Evropa pa je bila razbita, eksistence uničene. Kaj sedaj?! Sam pravi: „Moj svet je porušen. Znova vse pozidati? To je zahtevalo težke samopreizkušnje, odločne življenjske bilance. Kaj je izgubljeno? Kaj je ostalo?“ Umaknil se je iz vrveža, v gorski, idilični Salzburg in se oženil. Tu sedaj neumorno ustvarja in tvori središče današnje duhovne Evrope. Vedno bolj vraščajo njegova dela v dušo Evrope. Jasno to dokazuje dejstvo, da so celo Rusi, ki povsem odklanjajo zapadno kulturo, prevedli vsa Zweigova dela (1927.) z uvodnikom Maksima Gorkega.

III

Ako pregledam vsa Zweigova dela in njegovo življenje kot tako, se mi zdi, da je že v mladosti spoznal svoje zmožnosti, jim potegnil meje ter si določil smoter in misijo, v kateri sedaj stopa po jasno zasnovanem načrtu. V vseh njegovih delih se očituje neizmerna sila volje, ki pa je

gradila skrajno organski. Vsa stremjenja, vsa čustva, strasti, ki so vzvalovila v njem, je podal kot človek in ne kot „literat“.

Prvo delo njegovega umirjenega ustvarjanja je dramska pesnitev „Jeremias“. V njej je zakričal proti vojni. Rezek krik je švignil v blazno Evropo, prorokba uničenja, grozen memento vsem krvi pijanim vrtoglavcem, obsodba vseh lahkovernih, lahkomišljenih dobičkaželjnih koristolovcev. — Brez pomoči in razumevanja stoji zasramovani božji norec Jeremias med Bogom, videč pogin, in zaslepljenim ljudstvom, ki se je zaletelo v vojno. V začetku oznanjevalec razdejanja Jeruzalema, na koncu tolažnik znova vstajajočega mesta neumrljive, večne dušne domovine.

Že leta 1911. so igrali „Das Haus am Meer“, ki je prav tako izraz njegovega človečanstva. Trodejska besedna simfonija z motivom iz „Spletkarstva in ljubezni“, ki prikazuje ostudno trgovanje s človeškim blagom ob priliki mobilizacije in konča z melodijo, ki izzveni v ogorčenosti in jezi ter se preliva v rezkih efektih zunanje in notranje napetosti.

Sem spada še novela „Der Zwang“. Psihična studija o duševni borbi človeka, ki je preklel vojno in njene grozote, ki pa omahuje med tajno silo militarizma in domovine ter večnim zakonom človečanstva. Šele v zadnjem hipu se zave in ostane nevtralen v službi človečanske ideje.

Važnejše je še delo „Legende eines Lebens“, za katero je črpal vire iz življenja Richarda Wagnerja in Friedricha Hebela. Toda vsa ta dela po „Jeremiju“ so le stranski trakti njegovega ustvarjanja.

Dva velikanska kroga del si je načrtoval za bodočnost. Prvi krog, „Die Baumeister der Welt“, so pesniško esejistična dela, ki skušajo oblikovati tipologijo duhov. Drugi krog je zbirka novel „Die Kette“, v njih oblikuje tipologijo čuvstev, strasti in časa.

V esejističnih delih postavlja duhovne stebre, ki nosijo stavbo evropske kulture ter kažejo odločujoče komponente, ki so oblikovale duhovno življenje našega sveta.

Prvi del iz kroga „Die Baumeister der Welt“, „Drei Meister“ (1919.), je posvečen trem velikanom: Balzacu, Dickensu in Dostojevskemu. Prikazal jih je kot epske svetovne oblikovalce, enciklopedistične genije, univerzalne umetnike, katerih dela gredo v širino in v globino, ki grade poleg že obstoječega, resničnega sveta, svoj lastni kozmos, svoj svet s svojimi tipi, z lastnimi gravitacijskimi zakoni in z lastnim zvezdnatim nebom. Najbolje in najgloblje podaja Dostojevskega, ker mu je po vitalnosti in globini čuvstev najsorodnejši in najbližji.

Pri podajanju drugega dela „Der Kampf mit dem Dämon“, kjer prikazuje Hölderlina, Kleista in Nietzscheja, je njegovo razkritje ele-

mentarno in nedosegljivo. Čiste žrtve temnega poslanstva strmoglavijo v blaznosti ali samomoru v prepad, kot sli iz neskončnega v neskončno.

Zweigu je entuziazem simbol precenjevanja v smislu večje pravičnosti važnejše, kakor navidezna absolutna pravičnost sama. Doumel je, da je sposobnost strastnega vdajanja in občudovanja najjačje in odločujoče. Veselje in strast hoče širiti. Prav isti duh veje iz esejev, kakor iz novelističnih umetnin.

Sledi tretji del esejev, v katerih je preoblikoval avtobiografije Casanove, Stendhala in Tolstega. (V načrtu pa je delo o Goetheju in Shakespeareju. — Njegovo biografsko delo o Jožefu Fouchéju, „tipologija političnega človeka“, izide v kratkem v slovenščini.)

Zweigova esejistična dela so najpomembnejša, ker so poslanci, ki širijo vest o grajenju duhovnega občestva Evrope. Obe knjigi o Emilu Verhaerenu in Romainu Rollandu sta prva glasnika te blagovesti.

Med tem ko sili njegova esejistična stavba v višino, grebe v svojih novelističnih delih v globine, do temeljev življenja, išče elementov, gonilnih kali in razumljivo prikaže grozeča človeška pračuvstva, ki so jih obrzdali z vzgojo ali zasuli in ki udarijo pri nekaterih uničujoče, pri drugih osvobodilno in rešilno na dan. Samo one ure so mu resnično doživete, v katerih se bitje, ne oziraje se na konvencionalnosti, vda animalnemu pračuvstvu in uživa v slasti sproščenosti ter posluša le svojo naravo in se pogreza v njeno brezno z vsem življenjskim in smrtnim strahom. Srednje poti ne priznava, temveč le opojnosti duha in vriskanje sproščenega življenja s svojimi ekstazami in katastrofami. Spoznal je vrednost življenja; ko je iskal človeka, je našel lažno civilizacijo, toda pri tem iskanju je našel samega sebe v odkritosti in strasti. Glavno mu je sproščenje človeškega v sebi, priznavanje slabosti vsem brez farizejske samohvale. Drugim bi bilo tako oproščenje lahko usodno, tudi umetniku, toda zanj ni, ker je vzraslo iz dobrote, usmiljenja in razumevanja. Prirojeni takt in nežnost pa sta zanesljiv regulativ njegovi duhovni revolucionarnosti.

Omeniti je treba, da je S. Freudova psihoanaliza vplivala na Zweigovo ustvarjanje. Pomagala mu je spoznavati valovanje podzavesti, s silo potlačenih motivov, ki o priliki udarijo z elementarno silo na dan. Vendar pa ji Zweig ni podlegel, kakor marsikdo. V njegovih novelah čutimo vedno le njega, njegov duh, njegov življenjski ritem in tempo.

Trije deli cikla „Die Kette“ so izšli.

V prvem, „Erstes Erlebnis“, prikazuje prebujenje otroka ob prvi mrzlici ljubezni, njegovo dvojno življenje v sladkem strahu prvega mraka in slovo od čistega, hladnega detinskega raja.

V ospredju drugega in tretjega dela so sile podzavesti, zmede čuvstev, izbruhi strasti, ki podirajo vse plotove konvencionalnosti. Življenje je tajna. Krasna je usoda v spojitvi krvi in duha, duha in krvi. („Wir sind nicht, solange wir uns bewahren.“)

V „Amoku“ (1923.) se je včutil v najtajnejše globine čuvstev ljudi. Vsi slede svojim pragonom, opojnosti svojih čuvstev, slepi za vse zapreke in gluhi za vse opomine, drvé kakor obsedeni usodi naproti, ki jo je povzročil hipni izbruh potlačene podzavesti. Toda ne karakteristika, ne vsebinsko očrtovanje ne moreta podati resnično včutenega eruptivnega izbruha čuvstev ter ritma in melodijoznosti jezika.

Med tem ko drve ljudje v Amoku naravnost smotru naproti, vodi osebe v „Verwirrung der Gefühle“ (1928.) tajna sila, ki jih podjarmi, da se povsem odtujijo lastnemu jazu, ne zavedajoč se svoje blodnosti in zmedenosti čuvstev ter jih poziva po krivenčasti poti usojenemu cilju v naročje. Vsakogar zagradi šumenje tega življenjskega slapa, ga potegne za seboj, da se često sam najde v njem.

Poleg teh ciklov je napisal še nekatere novele in legende. „Rachel rechtet mit Gott“ je vedro in solnčno čtivo. Toda najlepša med vsemi legendami, morda najlepše sploh, kar je Štefan Zweig ustvaril, so „Die Augen des ewigen Bruders“. V tej zbirki pripoveduje o življenju Virate, ki ga je narod dičil s štirimi čednostmi, o čemer pa ni pisano v kronikah vladarjev, ne v knjigah modrih, čigar spomin pa so ljudje pozabili. Govori o Virati, najčistejšem vseh ljudi. Bil je vojskovodja, toda odložil je meč, ker je v noči nevede ubil svojega upornega brata. Nič več noče moriti, ker vidi v slehernem človeku svojega brata oči. Odpove se časti najvišjega sodnika, ko je spoznal grozo temnice in doumel, da nima nihče pravice, posegati v usodo drugega. Zato odide v samoto, toda tudi tu se čuti krivega, ker so mu sledili možje, da bi po njem živeli, doma pa jim je v pomanjkanju ginila družina. Tedaj je spoznal, da ga nobeno dejanje, ne odtegotanje delu ne obvaruje krivde, da je celo v svetem brezdelju krivda.

„Sedemkrat sem grešil, ker sem se odtegnil življenju in živel samo svojemu telesu.“ In ker je vsako delo pred Bogom enako, je prevzel najnižjo službo „čuvarja psov“ na dvoru. Zdaj so visoko čislana, češčenega više od kralja samega, vsi pozabili. Le psi so ga zvesto ljubili in žalostno tulili, ko so Virato zagrebli na smetišču med sužnji in hlapci — nihče se več ne spominja onega, ki je slovel po štirih čednostih. Krasna je. Zadnja modrost. Toda nevarna je, slabič naj ne grebe v njej, ker vodi h kvietizmu. Samo oni lahko gredo po isti poti, ki so kakor Zweig prišli do spoznanja, da so vsa egoistična dejanja v bistvu nezmiselna, brez-

plodna, in da ima vrednost le razumevanje, odpuščanje in življenje bratovske ljubezni za srečo in blagor človeškega občestva. To je najdragocenejši biser v obširnem krogu njegovih del.

Mojster v besedi, zagovornik vsega življenja, prerok duše je dosegel svoj smoter. Iz vsega njegovega ustvarjanja pa se zrcali, da bosta oba velika kroga zgradila stopnišče iz podtalnega življenja v duhovno ter se bosta združila na vrhu stavbe v enotno zrcalo človečanske psihologije. Oba začetna loka bosta stvorila lasten življenjski krog, ki nam bo pokazal Štefana Zweiga kot človeka, kar mu je bilo vedno najvišji ideal.

JUBILEJNE MEDITACIJE

J O S I P V I D M A R

Nemo contra deum nisi deus ipse.

(„Dichtung und Wahrheit“: Motto IV. dela.)

V človeški spoznavni nagon je vsajena neka skoraj protislovna dvo- smernost, ki ustvarja možnost, da se lahko tudi v miselnih sestavih poleg vse veličasti izražata mikavnost in skrita žlahtnost človeškega duha. Kajti misel, ki neprestano razširjajoč svoje obzorje stremi po vse-obsežnosti, je hkratu podrejena ideji enote ali neprestanemu prizadevanju, spraviti vso mnogoštevilnost in mnogovrstnost opazovanih stvari in pojavov v enoten sestav. Zato mora biti previdna in pogumna, pozorna in kritična, velikopotezna in do zadnjega rahločutna, če noče ostati ali ozka ali plitva, če noče delati stvarjem sile in če naj pogodi mejo med spoznanjem, ugibanjem in skrivnostjo. Ta zadnji čut za spoznavne odtenke je najredkejša dragocenost med misleci in je bil dan le takim izmed njih, ki so z ostrino misli združevali umetniško zastrtost, izvirajočo iz nekega posebnega spoštovanja do življenja, katero se ne dá uklepati v formule in okostenele oblike. Pri nobenem izmed njih pa ga nisem našel toliko in tako plemenitega kakor pri Platonu in pri Goetheju. Pri Goetheju mi je prišel najbolj do zavesti pri njegovem razpravljanju o demoniji, ki ga je vpletel v četrti del biografske „Dichtung und Wahrheit“ in v marsikak pogovor z Eckermannom in ki vsebuje kot najgloblje in najkočljivejše poglavje njegove miselnosti, kot sleme vse njegove spoznavne zgradbe, največ značilnosti njegovega brezprimerne duha.

Stvar, za katero mu gre pri tem razpravljanju, zadeva največje in najvažnejše strani človeškega življenja, zadeva skrivnost vse biti in osrednje vprašanje človeškega srca — vprašanje o dobrem in zlem, ki spada med nerazrešljive probleme našega umovanja. Goethe je taval od

religije k filozofiji in od te spet k religiji, toda izkustvo, ki sta mu ga nudila njegov pesniški dar in opazovanje narave in življenja, mu ni dalo, da bi se bil zadovoljil z znanimi razlagami sveta in njegove skrivnosti. V vseh sestavih je opazil, da so se previdno izogibali nerazložljivemu in neopredeljivemu pojavu, ki je njega tako silno vznemirjal s svojo protislovnostjo in nepojmljivostjo. Ta pojav ni bil „ne božji ne človeški ne vražji ne angelski“. „Sličil je slučaju ... in previdnosti.“ Prestopal je vse meje in je „svojevoljno ravnal z nujnimi elementi naše eksistence, izbiral je same nemožnosti in s prezirom zavračal vse, kar se je zdelo mogoče“. Ta neznanski in nepojmljivi element življenja je Goethe imenoval demonijo. Opazil jo je v vsem stvarstvu, živem in mrtvem, telesnem in breztelesnem, posebno mogočno pa v ljudeh in v dogodkih med človeštvom.

V človeku se javlja demonija z vso svojo neznanoostjo. Predvsem je očitno, da deluje „zoper moralni red sveta ali pa ga vsaj križa“, in ljudje, v katerih se najčesče javlja, „niso vedno najboljši ljudje, ne po duhu ne po talentih, in so redko dobrega srca; toda neka neznanska moč izhaja iz njih in neko neverjetno oblast imajo nad vsem živim, dà, celo nad elementi, in kdo ve, kako daleč lahko seže njih vpliv? Vse združene npravne moči ne opravijo nič zoper takega človeka; zaman ga skuša svetlejši del človeštva osumiti kot zaslepljenca ali sleparja, množica gre za njim“. Zoperstavljanje demonije npravnosti, ki ga je Goethe spočetka nekoliko omilil, je v teh besedah zopet zelo poostreno: na eni strani združene npravne moči, na drugi strahotna moč demoničnega človeka, ki je redko dobrega srca. In vendar — kaj je ta moč, kakšna je? Javljala se je mogočno v ljudeh, kakršni so bili: Friderik, Peter Veliki, Byron, Napoleon, Paganini. Vsak človek stopa ž njo v stik po umetnosti, zlasti po nezavedni poeziji in še bolj po muziki, ki je najbolj obdarjena z demoničnimi energijami (zaradi tega — pravi Goethe na videz paradoksnost — ne more prebiti brez nje noben religiozni kult). Še intenzivneje se udejstvuje demonija v strasteh in „ljubezen je njen pravi element“. Vsi ti pojavi: oni možje, umetnosti, strasti se gibljejo na čudni meji med dobrim in zlim. Moralam in religijam so večer problem in zadrega.

Toda Goethe nas vede še dalje in globlje v to čudno deželo polteme in polluči. Ko govori o Mefistu, zanika, da bi bil demoničen, češ, da je „vse preveč negativno bitje, demonija pa da se javlja v neki docela pozitivni dejavnosti“. Ali navzlic temu pravi drugje: „čim višji je človek, tem bolj je pod vplivom demonov in vedno mora paziti, da ne zaide njegova vodilna volja na stranska pota“ in še: „ampak to je baš težava, da naša boljša narava vendarle čvrsto vzdrži in da se ne izroči demonom

bolj, nego se jim sme“. Kaj je tedaj demonija, ki se javlja v docela pozitivni dejavnosti in ki jo mora človek vendarle skrbno nadzirati? Goethe jo je najprej spoznal v umetnosti, v umetniškem daru, ki ga je nosil v svoji notranjosti. Tu se mu je pokazala v tejle zvezi: „Vsaka produktivnost najvišje vrste, vsak pomembnejši aperçu, vsak občutek, vsaka velika misel . . . je vzvišena nad vso zemeljsko močjo . . . Sorodna je demoniji, ki oblastno ravna s človekom, kakor se ji hoče in ki se ji človek nevede vdaja, dasi misli, da ravna iz svojih nagibov. V takih primerih je človeka često smatrati za orodje neke višje oblasti nad svetom, za posodo, ki je bila spoznana za vredno, sprejeti vase božji vpliv.“ O čem govori Goethe v zadnjem stavku? Za kakšne primere velja ta njegova trditev? Za primere navdiha ali za primere demoničnega navdiha, demonične obsedenosti? Ali morda za obe vrsti primerov?

Na vsak način sta navdih in obsedenost po teh besedah sorodna, kakor je gotovo tudi jasno, da često živita navdih in demonija strnjena v eno v poeziji in v muziki. In nekaj, kar je kot obsedenost sorodno božjemu navdihu in kar se javlja v „docela pozitivni dejavnosti“ in kar daje ljudem, ki si jih izbira, ogromno in nepremagljivo moč, ali ni to nekaj skoraj kakor božja moč sama? A spet je tako, da si ta sila navadno izbira temne čase, v katerih nastopa; temne ljudi — redko dobrega srca; strasti in sploh problematične življenjske oblike. Kaj je s to silo, ki je božanstvena in ki vendar rada križa nravni red sveta? „Vse združene nravne moči ne opravijo nič zoper takega človeka . . . in nobena stvar ga ne zmore razen samega univerzuma, s katerim je započel boj; in iz takih opazovanj je najbrže nastal oni čudni, toda neznanski izrek: „Nemo contra deum nisi deus ipse“ — previdno in zastrto odgovarja Goethe na naše vprašanje. Človeku se zdi, da mu je odkril podobo starega boga z dvojnimi obrazom, eden je osvetljen, drugi skrit v mraku, a vendar sta oba obraza eno božanstvo, iz katerega izhaja vse veliko, prekrasno in tudi strašno.

To je nova in čisto svoja podoba sveta, nova razlaga svetovne skrivnosti, ki je popolnoma nezaslišana za Goethejev čas in ki vsebuje v svojih globinah morda največjo misel 19. stoletja. Kakor demonija sama, tako gre tudi ta misel vsaj navzkriž z nravnim redom sveta, če ne gre zoper njega. Kajti kako spraviti v sklad dve tako nasprotujoči si trditvi, kakršni sta naslednji: „To niso vedno najboljši ljudje (ki jih izbira demon) ne po duhu ne po talentih in redko so dobrega srca“ in pa: „Čim višji je človek, tem bolj je pod vplivom demonov“? Jaz ne vidim druge razlage, kakor: navdahnjeni in demonično obsedeni ljudje stoje izven nravnega reda, zanje ni človeške sodbe, kajti bili so izvoljeni in spoznani za

vredne, sprejeti vpliv — čigav vpliv? Demonski ali božji, kajti kje je meja med njima? In če je, je prav po Goethejevih izjavah malodane samo navidezna. Malodane pravim zaradi tega, ker se je Goethe obkral, ko je stal čisto pred to zadnjo posledico svoje misli, zagrnil v molk. Zakaj prvič se je pri vzporejanju božjega in demonskega navdiha zadovoljil s tem, da ju je označil za sorodna, drugič pa se je umaknil za latinski pregovor: *Nemo contra deum* . . . Bil je še tretji trenutek, v katerem bi bil lahko izrekel svojo skrivnost. 8. marca leta 1831. je menda poslednjič govoril z Eckermannom o demoniji in njegov sobesednik nam poroča: „V božjo idejo, sem dejal, skušajoč ga, menda učinkujoča moč, ki jo imenujemo demonično, ni vključena.“ — „Ljubo dete,“ je odvrnil Goethe, „kaj pa sploh vemo o božji ideji in kaj naj naši ozki pojmi povedo o najvišjem bitju! Če bi ga hotel kakor Turek nazvati s sto imeni, bi še vedno ne opravil ničesar in ne bi ničesar povedal v primeri s tako brezmejnimi lastnostmi.“

Če je v tem odgovoru tudi nekaj osebne rezerviranosti, idejna brzdanost je v njem nedvomna. Tu je govoril duh, ki je v skrivnost biti prodrl tako globoko kakor malokdo pred njim, ki pa je vendarle ohranil vse pobožno spoštovanje do Nepojmljivega. Njegova misel je nad neznanško širo in jasno pregledano ploskvo življenja zgradila mogočno in vzneseno piramido, katere ploskve se z vso pravilnostjo nagibajo druga k drugi. Njeni robovi se z nezadržno močjo bližajo vrhu, tik preden bi morali zadeti drug ob drugega, pa veliki čarodej zavre njih stremljenje, kajti izreči zadnjo resnico se upira njegovi zreli in navzlic vsej brezbožni radovednosti — pobožni in navzlic vsej mogočnosti — skromni in nasproti človeškim možnostim nezaupljivi naravi.

*

„Omejenci in duhovno temni ljudje so često domišljivi; duhovno jasni in visoko nadarjeni nikoli. Ti poznajo kvečjemu radosten občutek lastne moči . . .“ (*Eckermann*, 5. IV. 1830.)

Kakor občudujem Goetheja kot umetniškega tvorca in misleca, tako sem se ga naučil spoštovati tudi kot človeka, kot moralno bitje. Razmišljavač o tej strani njegove pojave, se kajpada nisem vpraševal, kakšno je bilo njegovo erotično in sploh vnanje življenje. To so malenkostna in nevažna vprašanja pri naravah Goethejeve veličine. Pač pa sem ga opazoval v stvareh, kjer se kaže, kako je premagoval moralne nevarnosti, kakršne spremljajo življenja velikih formatov in ki so prav za prav sploh edine resnične moralne nevarnosti. Prvi in zadnji greh, ki ga človek lahko stori, se namreč izvrši ali ne izvrši v notranjosti,

v intimnem odnosu do samega sebe. Prvo bitje, s katerim prideš na svetu v dotik, si ti sam in kakor si urediš razmerje do sebe, taka je vsa tvoja moralna podoba. Vsak človek ljubi samega sebe, toda vprašanje morale je, kako se ljubi, kako se ceni, kako važen in drag je samemu sebi. Tu je nevarnost za človeka, ki je visoko nadarjen in ki je žel s svojim delom velike uspehe.

Opazoval sem Goetheja po tej strani njegovega bitja na raznih ravninah, ki obdajajo njegovo življenjsko delo, in sem dobil kajpada docela drugačen vtis o njem kakor naiven in nepoučen opazovalec, ki ga često smatra za „ošabnega“, ali kakor moralist, ki ne more odtrgati svojih ogorčenih oči od vrste njegovih ljubic. Zelo pogoste so Goethejeve izjave, v katerih se kaže njegova skromnost, baš v stvareh, v katerih je dovršil največ. 17. februarja 1832., torej dober mesec dni pred smrtjo, pravi svojemu sobesedniku Soretu: „V bistvu smo pa vsi kolektivna bitja... Kajti kako malo smo in imamo, kar lahko imenujemo svojo last v najčistejšem smislu!“ Eckermannu pa pravi 12. maja 1825. in 16. decembra 1828.: „Ljudje vedno govore o originalnosti, ali kaj pa naj se to pravi! Čim se rodimo, prične svet vplivati na nas in to se nadaljuje do konca. In sploh, kaj pa prav za prav lahko imenujemo svojo last razen energije, moči, hotenja! Če bi mogel povedati, s čim vsem sem se zadolžil pri svojih prednikih in sodobnikih, ne bi ostalo bog zna kaj. — Za marsikaj moram biti hvaležen Grkom in Francozom, za neskončno veliko se moram zahvaliti Shakespeareju, Sternu in Goldsmithu... Poglavitna stvar je, da ima človek dušo, ki ljubi vse pravo in ki ga sprejme, kjer ga najde.“ Tako skromno in s tolikšno pravičnostjo je Goethe omejil svoje zasluge. Edine stvari, ki jih imenuje svojo last, so energija, moč, hotenje in duša, ki ljubi vse pravo.

Toda tudi tu se še ne ustavi njegova skromnost. Neko posebno obliko tega svojstva in objektivnosti do samega sebe vidim tudi v njegovem tolmačenju pesniškega poznanja sveta z anticipacijo: „Če ne bi bil nosil sveta po anticipaciji že v sebi, bi bil ostal slep navzlic temu, da sem hodil po svetu z odprtimi očmi, in vse raziskovanje in izkustvo ne bi bilo drugega nego mrtvo in brezplodno prizadevanje.“ Ali za najočitnejši izraz njegove globoke skromnosti in objektivnosti smatram njegovo izjavo o samem sebi, ki jo je podal Eckermannu v pogovoru o Tiecku (30. marca 1824.): „Tieck je talent visokega pomena in nihče ne more bolje spoznati njegovih nenavadnih zaslug nego jaz sam; ali kdor ga hoče povzdigniti preko njega samega in ga prienačiti meni, je v zmoti. To lahko rečem docela odkrito, kajti kaj pa se me to tiče, saj se nisem sam naredil. Bilo bi prav tako, kakor če bi se hotel jaz pri-

merjati s Shakespearejem, ki se tudi ni sam naredil in ki je navzlic temu bitje višje vrste, da moram povzdigovati oči k njemu in da sem ga dolžan častiti.“ V teh besedah me ne poraža toliko njegovo veliko in pravično priznanje Shakespeareja, kolikor misel: „saj se nisem sam naredil“, ki razodeva vso Goethejevo zrelost in ki je posebno velika, če jo vzporediš z neko drugo izjavo, v kateri je dejal: „... V resnici je bilo moje življenje le trud in delo... Bilo je kakor večno valjenje kamena, ki ga je treba vedno znova dvigniti.“

S svojim pojmom anticipacije in s tem „saj se nisem sam naredil“ je naposled odložil in se odrekel sleherni zaslugi. V tem aktu, ki je popolnoma brez napačne skromnosti, vidim vso visokost njegove duše in njegove etične osebnosti; nekdo, ki je dovršil toliko kot Goethe, pravi na koncu svojega življenja: ničesar nisem storil jaz, vse je delo Boga, ki me je ustvaril. Kaj so v primeri s tem vse zablode in zablodice in še slabosti njegovega življenja? — Rekel sem, da vidim v opisanem Goethejevem dejanju izraz njegove visokosti in etičnosti; toda njegove besede vsebujejo hkratu tudi veliko modrost njegove narave, ki je vse življenje verovala v trud, delo in osebno odgovornost, ko pa se je nagnil dan in se je ta brezprimerni delavec ozrl na grmado dela, mu je pokazala drugo — večno podobo vse njegove preteklosti: saj se nisi naredil sam.

Toda primera Tieck-Goethe-Shakespeare mi kaže še poslednje Goethejevo svojstvo, ki ni manj važno od njegove skromnosti, to je nepodkupljiva in nepopustljiva objektivnost, ki daje skromnosti resničnost in pravo ceno. Vsaka drugačna ocenitev samega sebe v razmerju do Tiecka bi bila neresnična in nezdrava. Le notranji odnos do resnice in do samega sebe, ki se kaže v Goethejevih besedah, jim daje vso veličino nedvomne pristnosti. Njegovo srce je umelo biti skromno, ne da bi žrtvovalo trohice tistega dostojanstva, ki ga mora občutiti vsak razumni božji stvor, ne da bi žrtvovalo trohice resnicoljubnosti, ki ji mora biti človek zvest tudi tedaj, kadar gre za njegove vrline. V tej notranji harmoniji med elementarno skromnostjo in prav tako elementarno zavestjo o samem sebi vidim lepoto tega človeka, ki je prav zaradi teh svojih svojstev lahko izpovedoval o sebi, ne da bi se mogel zdeti neskromen, stvari, kakršna je na primer tale mogočna izpoved Eckermannu: „Preverjenost o naši neumrljivosti mi izvira iz pojma o dejavnosti; kajti če brez počitka delujem do svojega konca, je narava dolžna odkazati mi novo obliko bivanja, ko moja sedanja ne more več držati mojega duha.“ (4. februarja 1829.) Kdo je mogel razen Goetheja brez škode izreči kaj podobnega o sebi? In kakšen nego brezprimerno visok je moral biti človeško in etično ta, ki je to mogel? Vrli Eckermann je pripisal tej

izpovedi za vse, ki so jo in ki jo bodo čitali z nezamračeno dušo: „Srce mi je pričelo utripati pri teh besedah od občudovanja in ljubezni.“

*

„Čim bolj inkomenzurabilno in za razum nepristopno je neko poetično delo, tem boljše je.“

(Eckermann, 6. V. 1827.)

Karkoli naj se dá velikega reči o Goetheju kot mislecu, znanstveniku in človeku, središče njegove osebnosti in njegove veličine je vendarle umetništvo, s katerim sem pričel ta priložnostna razmišljanja in s katerim se mi zdi, da jih moram tudi zaključiti. Središče njegovega umetništva pa je lirika in prav temu dejstvu, da mu je bil dan organ za to umetniško najčistejšo panogo slovstva, se moramo zahvaliti za tako čisto pojmovanje umetnosti, kakor ga je Goethe izrazil v nekaterih svojih spisih in pogovorih. Tudi izrek, ki stoji pred to meditacijo, določno kaže, da je spoznanje lirskega poeta. Kajti njegov smisel se ne obrača samo zoper idejo, marveč prav tako tudi zoper normalno ali običajno, „razumu dostopno“ logiko v umetnosti, ki je posebno kvarna in ubija-joča v lirični pesmi.

Umetniškega oblikovanja ne določa logika pameti, marveč logika fantazije. Ta centralna duševna moč, ki črpa svojo tajnovitost iz izkustva duha in telesa, določa življenju, ki ga umetnik oblikuje, osnovni značaj in vzgib. In ta vzgib ni da bi moral biti logičen, marveč mora biti veren; to se pravi, ni da bi moral biti razumu dostopen, marveč mora biti sugestiven, mora vzbujati tiste čustvene in emocionalne komplekse, ki jih hoče strniti v doživetje. Iz tega razloga te je marsikaka umetnina pretresla ali očarala, preden si jo razumel. Tako zlasti muzikalna dela in umotvori likovnih umetnosti, ki jim je razumljivost sploh tuj aspekt. Ni pa razumljivost tako tuja literaturi, kateri je prav ta umstveni element posebno nevaren. Goethe je izmed vseh umetnosti smatral za najčistejšo muziko, in sicer prav zaradi njene nadrazumske logike in vsebine. Isto logiko in vsebino je zahteval tudi od lirike, o kateri je nekoč dejal: „V poeziji je nekaj izrazito demoničnega, in sicer predvsem v nezavedni poeziji, pri kateri odrečeta ves razum in vsa pamet in ki zaradi tega tudi učinkuje preko vseh pojmov.“

Goethe sam je bil velik mojster te vrste poezije. Toda s prav posebnim občudovanjem me navdaja to njegovo mojstrstvo pri stvareh, ki so na videz nabite s samimi umstvenimi spoznanji, torej s samimi logičnimi enotami, in vendar je v njih ves čar prave inkomenzurabilnosti. Nedostopne so razumu ali pa so mu vsaj dostopne mnogo kesneje nego

čuvstvu, ki jih nekako podzavestno živi, preden jih je dosegla pamet. Koga še niso globoko pretresle in prevzele zaključne besede „Fausta“ in kdo si jih je prav za prav do dobra razložil? Videti so kakor niz sentenc in vendar je njihova vrsta tako nelogično smiselna in tako polna ogromnih življenjskih občutij, kakor more biti samo „nezavedna poezija, pri kateri odrečeta ves razum in vsa pamet in ki učinkuje preko pojmov in misli“, iz katerih vre njena očarujoča moč:

Alles Vergängliche
Ist nur ein Gleichnis;
Das Unzulängliche,
Hier wirds Ereignis;
Das Unbeschreibliche,
Hier ist's getan;
Das Ewig-Weibliche
Zieht uns hinan.

EMANCIPACIJA AMERIŠKEGA SLOVSTVA

V. F. CALVERTON (NEW YORK)

Šele danes, ko Anglija kot vodilna svetovna sila propada, lahko sprevidimo, kako zelo je našo kulturo obvladovala britska tradicija. Kot matica naroda je vsilila Anglija svoj jezik svojim kolonijam in je imela globok, skoraj neizkorenljiv vpliv na štiri kulture: na ameriško, avstralsko, kanadsko in južnoafriško. Noben drug sodoben narod ni tako docela zagospodoval nad kulturo svojih kolonij. Jasno kakor to gospodarstvo nad duhom teh kultur v celoti, t. j. na področju umetnosti, zlasti na polju literature, je tudi dejstvo, da je bil ta vpliv očividni. Šele očitno nazadovanje te nadvlade v zadnjih desetletjih, predvsem pa po svetovni vojni, nazadovanje, ki ga je poudarila zlasti še ameriška emancipacija, je pripomoglo, da poznamo danes docela senčno stran tega gospodarstva v prošlosti.

Ameriška literatura se je pričela kot kolonialna književnost — in posledica njene kolonialne dediščine je dejstvo, da je prevzela vse njene zgodnje oblike in dognanja. Kakor vsaka kolonialna književnost je trpela neizogibno tudi ameriška od vseh hib take dediščine: od intelektualne inferiornosti, artistske imitativnosti in kulturne zaostalosti. Ko se je poskušala pokazati v lastnem izrazu, je bila navezana bolj na svoje matično ozadje kakor pa na svojo neposredno okolico.

Usoda slednje kolonije je, da postane njeno okolje kaj naglo kraj, v katerem se zakoreninijo stare tradicije, ne pa polje, ki bi na njem

vzklile nove. Šele tedaj, ko se kolonija prične razvijati neodvisno od svoje matice, more pognati nova tradicija. Medtem se je pa stara jezikovna kakor tudi duhovna tradicija tako globoko zakoreninila v kolonialno kulturo, da je celó ono, kar hoče biti novo, neizogibno obremenjeno z marsičim starim. Zategadelj lahko rečemo, da gre vsaka kolonialna literatura skozi več razvojnih stopenj: prva je stopnja svojevoljne prilagoditve, ko si prizadevajo kolonisti prilagoditi svojo izvorno kulturo novemu okolju ter poudarjajo kontinuiteto med starim in novim; druga stopnja, ko se pričenjajo kolonisti zavedati — ko pričnejo, rekel bi, narodno čutiti — in ko so pričele nove razmere že v tolikšni meri spreminjati stare tradicije, da postajajo razlike pomembnejše od podobnosti; v tem trenutku se prične očitna borba za osvobojenje od matične kulture, prevrat v prid narodni kulturi postane aktiven in agresiven, s čimer se prične tretja stopnja. Na četrta in zaključni stopnji si pa ustvari kolonialna literatura, ako se kolonija razvija samostojno in jo oskrbuje okolica z zadostno silo, da more končno pretrgati svojo popkovino z matično deželo, svojo lastno narodno literaturo. Kot nekaj poglobitnega in osnovnega pa moramo omeniti dejstvo, da se nobeni kolonialni literaturi ne posreči, oprostiti se docela vpliva svojega porekla. Že samo jezikovno sorodstvo jo kar najintimneje veže z matično kulturo. Zato moremo videti v ameriški literaturi še dandanes dokaze, da je v nekih ozirih slej ko prej kolonialna, dasi je v glavnem v zadnjih letih nedvomno pričela razvijati lastno ameriško tradicijo.

Kanadska, južnoafriška in avstralska literatura so takisto prešle skozi nekatere teh razvojnih stopenj, pri katerih so odločali različni gospodarski in politični činitelji. Kanada je dosegla danes tretjo razvojno stopnjo, ki je na njej literarno lice njenih piscev vseskozi kanadsko; tudi v svojih inspiracijah in idealih so Kanadci. Toda niti spricho teh dejstev se kanadska književnost ni izognila vplivu kolonialnega kompleksa, nič bolj nego avstralska — ali ameriška pred dvajsetim stoletjem. Šele na četrta razvojni stopnji, ki je pa kanadska, južnoafriška in avstralska literatura še niso dosegle, se bodo mogli vplivi kolonialnega kompleksa znatno zmanjšati, ako ne povsem izločiti.

Ameriška literatura je edina od vseh teh kolonialnih književnosti nastopila četrto razvojno stopnjo, t. j. stopnjo osamosvojitve in emancipacije od samega kolonialnega kompleksa. Spremembe in konflikti, ki so jih povzročile različne stopnje tega razvoja, odsevajo v vsej ameriški literaturi sedemnajstega, osemnajstega in devetnajstega stoletja. Naši pisatelji so bodisi očitno posnemali svoje angleške sodobnike in

predhodnike in so bili hlapčevsko odvisni od njih odobritve ali so jim pa odločno kljubovali in se poskušali otresti njihovega gospodstva. Vprav ta borba za imitacijo po eni strani in revolucijo proti imitaciji po drugi je imela na naše literarno življenje silno nesrečen vpliv. Dušila je naše kreativne sile, pačila pisateljski izraz in s tem, da je spričo navzkrižnih namenov postavljala pisce drugega proti drugemu, razdvajala njihovo moč in jim delala zmedo pri iskanju smotra. Nalik mladeniču, ki se hoče kosati v znanju s svojim očetom, pa nima očetovih izvirnih prednosti, izhajajočih iz starosti in moči, je ameriška literatura zgrešila svojo samobitnost, ne zaradi svoje mladosti, kakor jih je mnogo trdilo, temveč zato, ker je poskušala biti stara, preden je bila mlada.

Vse do konca prevratne vojne leta 1776. se ameriški pisatelji niso zavedali potrebe, da bi bili Američani. Šele ta vojna, ki je imela za posledico politično odcepitev kolonije od matične dežele, je ustvarila to potrebo kot del narodne zavesti. Toda potreba politične in gospodarske odcepitve še ni nujno zahtevala potrebe po kulturni ločitvi, kajti ameriška revolucija ni bila nikakršna kulturna prekucija. Iste tradicije, ki so gospodovale pred prevratom, so živele po njem dalje, samo s to izjemo, da je protest proti njih angleškemu izvoru postal očitnejši. Dasi je ta protest pravočasno postal kričeč, vendarle je bil ves njegov izraz jalov. Razmere ameriškega življenja, stanje ameriškega naroda se je zarotilo zoper njegov uspeh. Politična emancipacija sama ne zadostuje za ustanovitev kulturne neodvisnosti, kajti kultura korenini globlje v gospodarskem življenju nego politika. Da je Anglija gospodovala nad ameriško kulturo še dolgo časa po zlomu njene politične hegemonije nad Ameriko, ni potemtakem presenetljivo, če uvažujemo dejstvo, da mora kolonija, najsi se še tako žilavo bori za osvoboditev od matičnega vpliva, zaradi svojega mladega inferiornega stališča čakati toliko časa, da se more gospodarsko kosati z matično deželo.

*

Vkljub temu, da si je priborila Amerika svojo politično neodvisnost že v osemnajstem stoletju, se je njena borba za kulturno samostojnost nadaljevala še z večjo intenzivnostjo v devetnajstem stoletju. Poe je poudarjal „potrebo po taki narodnosti, ki bi branila našo lastno literaturo, vzdrževala naše književnike, dvigala našo čast in bi bila odvisna od naših lastnih denarnih sredstev“, kajti „v književnosti“, kakor je dodal, „moramo prav tako zahtevati deklaracijo neodvisnosti kakor v vladi“. Nathaniel Willis, duhoviti gizdalin in kritik, ki je postal pozneje po Poeovi smrti njegov nepopustljiv zagovornik v literarnem

sporu z Griswoldom, je bil še silovitejši amerikanofil. Celó pred državljansko vojno smo imeli živahno navdušenost za literarno neodvisnost tako na severu kakor na jugu, kar dokazujejo spisi Williama Gilmorea Simmsa, priznanega pesnika Južne Karoline. Podobno se glasi Coopera opazka. „Američan, ki bi želel osvetliti in uveljaviti osnovne posebnosti svoje lastne domovine s pomočjo lepe književnosti,“ piše Cooper, „bo moral živeti še dolgo časa v zavesti, da tiči njegova bistvenost še vse preveč pod vplivom tujih teorij, da bi jih mogla z navdušenjem sprejeti.“ Še pozno leta 1869. je prijel James Russel Lowell za bet, da bi branil amerikanizem. „Več nismo vredni,“ je opominjal Lowell, „nego samo toliko, kolikor smo se razkužili anglicizma.“ Ker smo bili neprestano v defenzivi, na takem duševnem stališču, ki je poglno neposredno iz čuta inferiornosti kot dela našega kolonialnega kompleksa, smo se vedno bali, da ne bi ravnali z nami kot z „inferiornimi in izgnanimi Angleži“, in vprav proti takemu ravnanju je naperil Lowell svoje salve.

Navzlic temu poudarjanju neodvisnosti in vkljub temu pogumnemu prizadevanju, da bi pustili angleško gradivo in izkoriščali ameriško, angleški vpliv vendarle ni bil uničen. In v resnici je kolonialni kompleks deloval še skozi celo devetnajsto stoletje. A vprav to poudarjanje neodvisnosti s spremljajočim ga prekomernim stremljenjem, ukvarjati se zgolj z ameriški in zopet z ameriški zadevami, s stremljenjem, ki je naraslo malone v duševno obsedenost, je bilo prej dokaz inferiornosti kakor pa zaupanja vase.

Toda krivo bi bilo iz tega sklepati, da je bil kolonialni kompleks v svoji osnovi psihološkega izvora. Nasprotno, njegov izvor je bil prvotno gospodarskega značaja. Gospodarska manjvrednost kolonij od Anglije, neizbežna naravna posledica kolonialnega stanja kjerkoli že, ga je ustvarila. A ko je bil navsezadnje ustvarjen, so njegove manifestacije dobile takoj psihološki obris in ker so se le-té globoko zakoreninile, so prejele svoje lastno življenje, kakor smo že omenili, četudi so se pozneje politične in gospodarske razmere spremenile. Šele ob zatonu minulega stoletja, ko se je vsa duševnost naroda spremenila, ker je njegova gospodarska superiornost rasla, je ta vpliv popustil. Proučevati kolonialni kompleks zgolj kot gospodarski izrastek ali pa kot zgolj psihološko silo, bi torej pomenilo napačno pojmovati njega naravo in vpliv. Le-tá je evolucija obojega — psihoekonomska realnost.

Narodna zavest v sodobni obliki je nastala iz filozofije individualizma in njene primenitve na politično življenje. Dvig modernih narodov je posledica razvoja individualistične špekulacije in psihološki

porast nacionalizma je v tesni zvezi z individualističnim načinom življenja. Potemtakem ni presenetljivo, da so prvi znaki pristnega amerikanizma v naši literaturi — ki so dobili svoj izraz v pisateljih ko Mark Twain, Joaquin Miller in Walt Whitman, ki je bil proizvod inozemske tradicije, dasi ni živel v zamejnem okolju — pognali v tujini, kjer si je individualizem zagotovil kar najbolj širokosežno upanje v življenje. Individualizem na vzhodu je bil mnogo bolj filozofija sloja kakor pa množice. Ker so vezali vzhod isti ideali ko njegove predhodnike, angleške in druge evropske sloje, se je z večjo težavo otrešel kolonialnega kompleksa nego zapad, ki je imel vsem evropskim deželam nepoznano okolje. Meja je spremenila individualizem kot razreden pojav v pojav množice. Tu je dal demokraciji smisel za množico, katerega ji evropska tradicija ni nikoli izročila in ki ga je vzhod tako nad kakor pod Masonom in Dixon Lineom prej pobijal kakor pa podžigal v borbi.

Medtem ko je dalo inozemstvo prvi izvor amerikanizmu v naši literaturi, mu je akumulativna porast moči naroda kot celote omogočila, da se je kapitaliziral v nacionalistični tradiciji. Prav ta sprememba psihologije, ki je nastala s tem novim stanjem, vplivajoč tako na vzhod kakor na zapad in dvigajoč duha naše dežele kot celote, je bila vzrok, da smo mahoma pričeli gledati na Twaina in Whitmana kakor na svoja rodna genija, ne pa kakor na izolirana ekscentrika. Četudi ne moremo ustanoviti točnega datuma, kdaj se je ta sprememba dogodila, moremo le brez pridržka reči, da je ob koncu špansko-ameriške vojne dobila svoje končno žarišče. Vse devetnajsto stoletje je bila Amerika sila druge stopnje. A po svoji zmagi nad Španijo leta 1898., s katero je dosledno pridobila tuje kolonije in imperialistično psihologijo, ki hodi roko v roki s tako pridobitvijo, je postala Amerika prvikrat velesila, ki se je kosala za vpliv z vodilnimi evropskimi narodi. Posledica te spremembe je bila skoraj neposredna. Dala je obliko onemu, kar je bilo poprej tako negotovo in kaotično. Psihologija, ki je v devetnajstem stoletju poskušala postati nacionalistična z besednim poudarjanjem, je bila v dvajsetem stoletju mahoma tako spremenjena, da je mogla postati nacionalistična brez opravičevanja in obrambe. Četudi so se ameriški pisatelji vse devetnajsto stoletje borili za našo kulturno emancipacijo od Anglije, ni naš narod kot celota, zlasti v gospodarskem življenju, nikoli odklanjal britske hegemonije na polju mednarodne kontrole. Naši prejšnji spori z Anglijo so bili vedno le borba majhne sile proti večji sili. V politični sferi nismo nikoli prestali gledati na Anglijo kot na vodilno silo svetovnih zadev. Tudi naši intelektualci niso bili vkljub svojemu literarnemu šovinizmu nikdar vajeni, da bi angleško

mnenje omalovaževali ali se čutili neodvisne od angleške kritike. Kajti čeprav so se naši Bryanti in Poei in Lowelli potegovali za potrebo naše domače literature, vendarle ne moremo zanikati dejstva, da je bila Anglija tedaj vodilna država na svetu in da je njena literatura imela sijajno stališče, ki ga je naša pogrešala — in ameriški pisatelji so imeli manj volje, omalovaževati to prednost in vpliv, kakor so nemara njihove besede često razodevale.

Ko je pa ameriški narod postal sila sama zase, enaka silam evropskih narodov, katero so kot tako tudi vpoštevali, se mu ni bilo treba več obračati do Anglije zaradi psihološke identitete. Po teh spremembah ni bil več daleč čas, ko so ameriški pisatelji sprevideli, da ameriška literatura lahko stoji sama zase, rekel bi, na lastnih nogah, in literarni uspeh je pričel biti tako v kritičnem kakor v trgovskem pogledu navezan samo na Ameriko. Whitmanov vpliv na našo poezijo je bila ena izmed najjačjih manifestacij tega. Karkoli bi mogel človek reči o naši poeziji v zadnjih generacijah, Whitmanovega vpliva ne more na noben način zanikati. Prav tako ji ni moči zanikati pristnega amerikanizma v nasprotju s poezijo Bryanta, Longfellowa, Hallecka, ki ji nedostaja tega. Carl Sandburg, Vachel Lindsay, Edgar Lee Masters, Robert Frost, Robinson Jeffers, Hart Crane so predvsem ameriški pesniki, nedvoumno ameriški. Nihče ne bi mogel reči o njih, da so angleški prototipi. Mastersovi pesnitvi „Spoon River Anthology“ kakor tudi „The Deserted Village“ obravnavata propadanje vaškega življenja, toda filozofija teh dveh pesnitev je prav tako neenakovrstna, kakor sta si temi v njima podobni. Mastersova pesem je prav tako nezmotno ameriška, kakor je Goldsmithova angleška. Ameriški Masters devetnajstega stoletja bi bil opisal prebivalce Spoon Rivera v slogu, ki bi bil bližji tradiciji Goldsmitha, Crabbea in Clarea kakor pa v stilu, ki je v njem dejansko izražena „Spoon River Anthology“. Preidimo od poezije na prozo. Andersonov „Winesburg, Ohio“ in Lewisov „Main Street“ sta prav tako avtentično ameriška kakor Sandburgov „Smoke and Steel“ in Lindsayjev „Congo“. Tudi v drami je dosegla narodna budnost moment žive izpolnitve. Eugene O'Neill je predstavitelj te izpolnitve v kar najbolj izzivajoči obliki. V dramah Eugena O'Neilla ni glede inspiracije nikakega povračanja k angleškim dramam — nič več kakor v dramah mlajše sodobne šole, ki se zbira okoli Paula Greena, Sydneya Howarda, Philipa Barryja in Lyna Riggsa.

Izbor Sinclaira Lewisa za dobitnika Nobelove nagrade pomeni nadaljnjo, če ne končno oprostitev naše literature od zadnjih zaostalih sledov našega kolonialnega kompleksa. Naposled je torej dala Evropa,

ki se je vztrajno posmehovala ameriški literaturi v preteklosti, enemu izmed naših pisateljev mednarodno priznanje. Toda ta gesta je bila več ko priznanje enega pisca kot individuuma. Bila je hkratu priznanje ene literature — kajti Sinclair Lewis, če hočemo vse povedati, je najbolj ameriški od vseh ameriških pisateljev. Lewis je odkril Ameriko tako, kakor še ni bila odkrita v literaturi devetnajstega stoletja. Babbit je ameriški tip, „stoprocenten Američan“. Zenith je in more biti samo ameriško mesto. Elmer Gantry more biti le ameriški. Celó stil Lewisovih satir more biti zgolj ameriški. In vprav ta amerikanizem je predvsem pridobil nagrado Lewisu.

Okolje, ki je v njem vznikel in se hranil naš kolonialni kompleks, je sedaj mrtvo — kakor je mrtvo okolje, ki je hranilo naš viktorijanski pogled na življenje, ki je ustvaril našo literaturo, kakor je dejala nekoč Gertrude Atherton, „tako korektno, kakor je nedeljska obleka, in tako nevarno, kakor je sterilizirano mleko“. Stališče inferiornosti se je že pričelo izpodmikati pod pisatelji te generacije. Problemi, ki jih danes naši pisci obdelujejo, so ameriški, ne angleški. Ne ameriški v nacionalističnem smislu, kajti današnji ameriški pisatelji so v svojem novem odkritju Amerike daleč od patriotizma. Nasprotno, oni so mnogo ostrejši kritiki dežele, ki v njej živijo, nego so bili kadarkoli njihovi predniki. Brezpogojno hočejo videti Ameriko táko, kakršna je dejansko, ne pa táko, za kakršno so jih učili smatrati jo. Prav malo ali pa sploh nič angleške tradicije ne živi v njih. Zrasli so iz ameriškega okolja, ki je izraz našega življenja, v najsirovejši in najbolj goli obliki. V svojem sklepanju so mednarodni, a ne narodni, pa so vendarle prav tako očitno proizvod svojega rodnega okolja kakor naš gumi za žvečenje ali pa nebotičnik. Problemi, ki se z njimi ukvarjajo ti pisci, so problemi, združeni v razredno strukturo naše družbe, ekonomski kroj našega življenja; problemi, ki izhajajo iz nujnosti, interpretirati deželo, ki v prošlosti ni bila nikoli pristno in verno interpretirana.

(Iz angl. rokopisa prevedel G. Koritnik.)

KIKLOP

SATIRSKA DRAMA — EURIPIDES

(POSLOVENIL FR. BRADAČ)

Silen. Jaz dam ti boljši svet. Meso le-téga
prav vse pojej! Če sneš njegov jeziček,
postal boš zvit in besedit govornik.

Kiklop. Bogastvo je, človeče, modrim bog!
Vse drugo so le puhle, lepe čenče.

Deveta briga so mi morski rti,
 kjer oče moj stoluje. Kaj se braniš s tem?
 Zevsove strele, tujec, ni me strah.
 Le v čem je Zevs od mene jačji bog?
 Sicer pa se ne menim zanj; kako,
 poslušaj! Če odzgoraj dež pošilja,
 mi je ta jama varno šatorišče;
 s pečenim se teletom tu mastim
 in pa z divjačino ter vznak leže
 želodec si zalivam; in ko mleka
 izpijem vedro, mi bobni v črevesju,
 kot da tekmujem z gromom Zevsovim.
 Če pa nam traška burja sneg usiplje,
 zavijem si telo v živalske kože,
 zakurim ogenj — kaj mi sneg je mar!
 In zemlja — ta pa mora, hočeš nočeš,
 roditi travo in mi pasti ovce.
 Te jaz žrtvujem sebi, ne bogovom,
 in vseh bogov najvišjemu — trebuščku.
 Takole jesti, piti dan za dnem
 in nič skrbeti — to je modrim Zevs.
 Nje, ki so si izmislili zakone
 in so ljudem zamótali življenje,
 naj vzame vrag, a jaz življenja si
 ne bom grenil nikdar — zato pojém te.
 V gostinski dar dobiš — da mi ne boš
 očital — ogenj in kotlič za vodo,
 ki bo kipél in tvoje neprebavno
 meso objemal. — Zdaj pa, prosim, noter!
 Postavite lepo se ob oltarju
 bogá votline! Spečem vas in snem.
*(Kiklop žene Grke v votlino. Odysseus se plazi ob strani. Silen
 gre seveda tudi s Kiklopom.)*

O d y s s e u s. Ojoj, trojanske vojne in morjá
 nevarnostim ušel sem, a zablodil
 v pristan moža brez čuta in brez srca.
 O Pallas, o gospa, o hčerka Zevsa,
 zdaj, zdaj pomagaj; v hujše kot pred Trojo
 zašel sem stiske, prav na rob propasti.
 O Zevs, ki vladaš na blestečih zvezd

prestolu, ti zaščitnik gostoljubja,
poglej, kaj se godi! Če téga, Zevs,
ne vidiš, nisi bog, temvéč ničè.

Z b o r (*ki je stal zunaj v orhestri, zapoje pesem zadejanko*).

Odpri, Kiklop, goltanca vrata;
pripravljeno meso je,
pečeno, kuhano, še vroče,
pravkar z žerjavice prišlo je,
da boš obiral, hrustal
in trgal ude tujcev;
je v koži gostoruni vse pripravljeno.
Prav dober tek! Ne bom pomagal!
Kar sam si polni trebuh ladje!
Kiklopsko gnezdo, fej,
brezbožnih žrtev gnus,
ko se gostí Kiklop s človeškim mesom.
Ti kruti gospodar, nesramni,
ki goste, ki so k tebi
prišli pribežniki, žrtvuješ,
jih pečeš, ješ in grizeš, hrustaš
kar vroče, z ražnja snete,
ležeč na leporuni
in gostodlaki koži snedene kozé.
Prav dober tek! Ne bom pomagal!
Kar sam si polni trebuh ladje!
Kiklopsko gnezdo, fej,
brezbožnih žrtev gnus,
ko se gostí Kiklop s človeškim mesom.

(Iz jame se vrne Odysseus, z mehóm vina pod pazduho.)

O d y s s e u s. O Zevs, kaj rečem naj, saj videl sem
stvari v votlini, možne v pripovedki,
a pri ljudeh resničnih ne?

Z b o r. Kaj si,
Odýsseus videl? Je požrl morda
prijatelje brezbožni ti Kiklop?

O d y s s e u s. Dva si izbral je in potežkal v roki,
oba lepó rejena in mesnata.

Z b o r. Kako, nesrečnik, se je to zgodilo?

O d y s s e u s. Čim smo stopili pod to skalno streho,

prižgal je ogenj, hrastovih hlodov
je nagrmadil na ognjišču širnem
— biló jih je za tri vozé tovarne —,
nato pa kotel je bakren pristavil
in si nastlal ležišče blizu ognja
iz samega jelóvega igličja.

Nato pomolze krave in napolni
golido velikansko z belim mlekom
ter čašo si bršljanovo pripravi,
široko vatle tri, globoko štiri.
Poišče ražnje, ostre in ožgane,
iz trnovine, z nórasom zglajéne,
in klavne sklede, zdolbljene s sekiro.
Ko vse si je pripravil ta brezbožni,
peklenski kuhar, zgrabi dva možá
in kolje ju po taktu; enemu
prereže vrat kar nad bakrenim kotlom,
a drugega pograbi za petó
in trešči z njim ob ostri rob pečine,
da brizgnejo možgani; s krutim nožem
mesó si reže ter ga peče v ognju
in, kar ostane, to si kuha v kotlu.

In jaz sem, revež, moral stati zraven
ter s solznimi očmi Kiklopu streči.
Kot plašne ptice so se drugi skrili
po kotih, v lice blede kakor smrt.
Ko je Kiklop pogoltnil moja druga,
je legel vznak in pihal, komaj sopol.
Tedaj mi šine dobra misel v glavo:
Napolnim čašo z vinom, dam mu piti,
rekoč: „Sin morskega bogá, Kiklop,
glej grške trte sok, pijačo božjo,
bogá Diónysa krepilni dar!“

In on, brezsrarne hrane sit, je vzel,
izpil na dušek, dvigal roke, hvalil:
„Priatelj tujec, dobro se prileže
pijača tvoja po obedu dobrem!“
Ko videl sem, da židane je volje,
sem dal mu še kozarec, ker sem vedel,

da vino mu bo kazen in poguba.
Začel je peti, jaz pa sem nalival
kozarec za kozarcem in ga vнемal.
Tovariši ječé, Kiklop prepeva
kosmate pesmi, da se jama trese.
Prav tiho sem se splazil iz votline,
da rešim sebe in — če hočeš — tebe.
Povejte, vas je volja ali ne,
znebiti se brdavsa in živeti
na domu Bakcha v družbi brhkih vil?
Vaš oče v jami je sprejel moj predlog,
a slab je od pijače: kakor ptica
na ptičji lep se on je ujel na čašo,
da nič ne more; vi pa ste mladí,
rešite se! Nazaj k Diónysu
k prijatelju, ki ni kot ta Kiklop!

Z b o r. Predragi! O da bi napočil dan,
ki reši nas ostudnega Kiklopa!
Kaj je ljubezni slast, nič več ne vemo,
predolgo že živimo ovdoveli.

O d y s s e u s. Čuj moj načrt, kako bo kaznovana
zločinska zver, končana tvoja sužnost.

Z b o r. Govóri! Slajši kakor zvok kitare
mi glas bo o Kiklopovem poginu.

O d y s s e u s. H kiklopom bratom hoče v goste iti,
tako ga je oméčil Bakchov sok.

Z b o r. Razumem! V hosti misliš ga na samem
pobiti ali páhniti raz skalo.

O d y s s e u s. Nič takega! Lokáv je moj naklep.

Z b o r. Kaj torej? Da si moder, davno vemo.

O d y s s e u s. Pregovorim ga, da ne pojde v goste,
češ, kaj dajál pijačo bi kiklopom,
naj sam jo izpije in se dobro imá.
Ko vino ga premaga in zaspi,
prišilim s temle nožem hrastov hlod,
ki v jami mu leží, ga vtaknem v ogenj
in, ko bo ves ožgan, porinem mu
žarečega v oko na sredi čela,

da se bo scvrlo mu in raztopilo.
Kot v ladjedelnici vrté tesarji
velike svedre z dvojnimi vrvmí,
tako bom sukal jaz ogorek živi
v Kiklopovem očesu, dokler se
ne posuší zenica in ugasne vid.

Z b o r. Juhej! Juhej!

Kako se veselim! Izvrstna misel!

O d y s s e u s. Nato bom vkrcal vas, tovariše,
in starca na svoj votli, črni brod,
potem pa z dvoveslačo brž odtod!

Z b o r. Bom smel i jaz kot pri daritvi bógu
prijeti za ogorek, ki osleplja?
Moritve te bi rad se udeležil.

O d y s s e u s. Seveda boste, ker je hlod ogromen.

Z b o r. O, tovor stotih voz bi dvignil jaz,
če gre za to, da spalimo Kiklopu
prekletemu oko kot osje gnezdo.

(Konec prihodnjič.)

OBZORNIK

NEKDO JE UMRL

Kaj ti mar je, zemljica cvetoča,
kdo preminul nam za vek čez noč je!
Smeješ se k slovesu duš človeških,
mirno vzameš mrtveca v naročje.

Pred menoj na mizi leži knjižica: Vida Jerajeva, Pesmi. Založil L. Schwentner v Ljubljani 1908. Kaj je pač blodečega, v vihuri naših dni tavajočega človeka nagnilo, da je sedel in iskal v tej drobni knjižici obraza nekoga, ki je odšel, nalašč in kljub vsemu odšel in je nem in tih, in ne bo nihče več nikdar slišal besede iz njegovih ust? Bog sam vedi, ali je ozračje našega življenja že tako zastrupljeno, da v njem ni več tolažilne besede: prijatelj; bog ve, ali so vsa ušesa tako gluha, da ne čujejo tožbe, ali so vsa srca tako opustošena, da ni v njih odmeva. Ljudje odhajajo. Mladi, v najlepši dobi, stari. Mladi nimajo navdušenja, ne vere in upanja, drugi ne vedo, kje bi pomagali, kje bi zastavili svoje sile, ki jih je veliko, preveč —, stari obupavajo, ker niso spoznali zakaj in kam. Tak je ukaz današnjega življenja: stoj ali padí. Stoj, nihče se ne zmeni zate, bori se, tvoj obstoj in pogin sta tvoja čisto osebna zadeva, nas se ne tiče, naša dolžnost ni, nuditi ti kjerkoli roke, za slabiče nam ni. Padi: nekaj deklamacij, križ in blagoslov z žegnano vodo ali brez nje, to je vse, čisto vse.

A ljudje božji, naj se nihče ne zgane, ali bomo držali še vedno križem roke in ne zagrabili za lopato in kramp, da ustvarimo njivo, na kateri bo klasje

bolj veselo rumenelo in zorelo, na kateri bo mak pel zmagoslavno svojo razigrano rdečo pesem? Obstoj in rast človeka ne smeta biti odvisna od slučaja. — Stojimo ob tragediji človeka. A kdo jo je razbral, kdo razložil, kdo poiskal vzroke za teh tisoč in tisoč človeških tragedij? Te vzroke je treba poiskati, za vsako ceno, in treba jih je odstraniti, za vsako ceno. Urediti je treba zopet svet, tako je treba uglasiti ta razglašeni instrument, da bo pel zopet v čistih in jasnih linijah. Tako, da bo veselje njegov osnovni element, da bo borba z upanjem njegov prizvok. Tako: da ljudem ne bo treba odhajati od nas. Tako: da se bomo skupaj borili z naturo.

V to drobno knjižico zrem, iz nje gleda še čisto deklinški obraz, z na pol poznanimi skrivnostmi in hrepenenji v očeh, zasenčen z majhno, tegobno slutnjo, a krog usten mu igra še nagajiv in otroško vesel smeh. Kaj se je zgodilo s tem deklinškim obrazom? Deklinške sanje in hrepenenja je zrcalil nekoč.

Kje so, kje svetijo take oči,
globe, kot ocean je?
Vroče, kot južnega solca žar,
da se zaljubim vanje!

Ljubil je nekoč gorko in je občutil predslutnjo bolečin.

Moj ljubček, to še ni tisoča noč, in potlej pride še ena, še ena in ne več nobena za naju ljubezni vroča noč.	In konec ti pravljice takrat povem. Ostala je Šeherezada, ki princa imela je rada tako zapuščena na svetu tem...
--	---

Zavedal se je nekoč svojih poti, grenkobe ukazov in ciljev:

A večnost spomini so, ah, življenja steze izgrešene: v noč žalosti neutešene radosti sijaj je to plah...	A cilji so moji drugod... V poljubih se mojih ogrevaj, za svoje priseg ne zahtevaj, v slovo daj smehlaj mi na pot!
---	---

Samozavestno, veselo, skoro fantovsko je mislil na dom in domače ljudi: ej, takih nima ves svet, pa pojdi tja do konca!

Ljubezniva šegavost in zdrav pristen humor Vide Jerajeve govorita za to, da se je v tej zbirki nekoč pravi človek napotil v slovensko domovino. Ta ton je čisto naš, kdo bi dvomil o njem, kdo bi bil tako zakrknjen, da bi ne čutil vedrosti, ki veje iz njega?

Prišla je luna deva obraz pogledat svoj, prelepo ji odseva iz ribnika nocoj.	Pa žabice bahate smejo se rega re: Kdaj nas povabiš v svate, dovolj si stara že!	Škrjančki pa so peli, da to spodobno ni, so glavce v perje deli, pospali sredi rži. —
---	---	--

Zakaj ni ta pot vodila naprej, zakaj ni bilo dano ženi, izpeti vseh lepot letnih noči, zakaj ni bilo dano materi, izraziti vseh tesnih in čarobnih pričakovanj, vseh slutenj in zaznavanj prebujajočih se, iz nje zraslih duš in življenj, zakaj ni bilo dano človeku, izpovedati svojih zadnjih spoznanj? Kaj se je zgodilo s tem deklinškim življenjem, da je tedaj, ko je zadihalo, zapisalo: „Pri mojih durih čaka smrt.“

Zbirka ni bila pogumen pohod v nepoznana kraljestva forme in izraza, ni bila gromovita in bojevniška. A bila je zvesta in iskrena tovarišica naše mo-

derne in je zvenela z njo. Njen klic niso bile fanfare na bojni pohod, bila je tiha, vesela pesem pomladnih jutur, ljubek dih iz malega jezera.

Najine poti se niso križale nikdar. Da bi se ne bilé tako dvakrat strašno, prav sedaj.

Milena Mohoričeva.

PISMA Z MONT-PARNASSEA

III

Pariz, v marcu 1932.

Ali niso vsi naši vzponi v svobodo v zadnjem bistvu vendarle odvisni od duševnih moči naroda, iz katerega smo izšli? Ali ne nosimo na vseh križpotjih, na vseh „cestah“ življenja vidnih, v meso in v dušo vžganih znamenj svojih usod in poslednjih ciljev, ki so bili in bodo: molk, pričakovanje, ponižnost, vdanost, nesvoboda? Ali ni naše življenje izpolnjeno zgolj v srečavanjih s samimi seboj, z neprestanim prepoznavanjem lastnih izmučenih obrazov in v njih nam razodete resnice? Ali se nam ne zdi svoboda nekaj povsem nedosegljivega, neopredeljivega, neizpovedljivega, nerazumljivega, v nas samih še nedoživetega, nespoznanega, našemu značaju tujega in nasprotnega? Vsi naši miselni, pesniški in ustvarjalni razgibi bodo morali tedaj brezupno usihati med strogo dognanimi, v simbolnih podobah in vizijah izpovedanimi, s stoletji izpričanimi „resnicami“ o bistvu našega življenja in duše? Ali so vsem velikim vzletom bodočega slovenskega genija že v kali dosojene meje, preko katerih se ne bo mogel dvigniti, se ne bo mogel dograditi?

Ali ni bil že skrajni čas, da smo spoznali tragičnost slovenskega človeka, usodnost njegovih življenjskih simbolov, iz katerih ni rešilnih poti v široki svet, da smo doživeli, kako nam je na dnu vseh hotenj že od prapočetkov brezobzirno zavisen poslednji cilj, kako brezupno je stremeti preko teh strogo začrtanih slovenskih duhovnih krogov v neobhodna kraljestva nove resnice, veselja in sreče? Ali ni nespametno upati v preporod, v preoblikovanje našega življenjskega nazora, v prerojenje slovenskih simbolov, v nove cilje? Ali nam ni Bog ukazal iskati srečo v trpljenju brez nehanja, svobodo v odrešenju onkraj groba, onstran „doline solz“, onstran „življenja — ječe“, onkraj ponižanja in razbolevanja?

Tako se je spočel ob dialektiki slovenskega katolicizma slovenski pesimistični fatalizem, tako se je rodilo neomajno spoznanje o tragediji slovenstva. „Kdor piše zgodovino našega naroda — ne tisto oficialno zgodovino, ki se peča z zunanostmi —, piše prva dejanja tragedije; glavni junak je pasivna natura, — pravijo, da take nature ne sodijo v tragedijo, toda esteti so abotni ljudje. Ekspozicija je tako jasna in konflikt tako navaden, da je katastrofa neizogibna, če se Bog ne usmili tega klavnega junaka.“

In tako smo zaverovali v pasivnost našega značaja, v temo, v bolečino, v mrz, v nemoč, v grozo, v nemir, v elegičnost, v pričakovanja nedočakanega odrešenja, v patos mesijanskih žalostink, v disonančne vigilije o nadzemski sreči, v klanec beračev, v solz prepolno Kurentovo pesem, v tuberkulozno ozračje od hrepenenj okostenelih Poljancev, Dionizov, Mrv, Nin, popotnikov, umetnikov in Jernejev, v starikav obraz Petra Klepca, v žalost, v prostovoljno suženjstvo, v molčanje, v hiperbolične simbole junakov brez volje, v odmiranje, v smrt kot poslednjo rešiteljico iz blata, dežja in še mnogih in premnogih

nadlog. Tako smo postali hlapci svojega hlapčevstva, strahopetci brezobličnih strahopetnosti, ujetniki simbolnih ječ. Kaj je lepo, smo se vprašali? Lepa je žalost, smo si odgovorili. Kaj je resnica, smo se vprašali: Resnica je v hrepenju po nedosegljivem, v čakanju neizpolnjivega, v nečem, kar je neizpovedljivo, smo si odgovorili. In žalost je postala veselje, tema dan, mrak jutro, oklevanje moč, bolezen zdravje, ječa svoboda, sovraštvo ljubezen, zavist spoštovanje, potuhnjenost odkritost, kletev molitev, hlimba svetost, hvala zaničevanje, podiranje dograjevanje, žalostinka pesem, sentimentalnost moškost, cagavost odločnost, smrt življenje. Stvarnost se je pomaknila v nestvarnost, v nedosegljivost in neizvedljivost. „Veličastno delo je pred tabo, ali če stopiš korak naprej, se umakne tudi delo; nikoli ga ne dosežeš, nikoli ne dovršiš . . . Kakor človek, ki hodi po ravni cesti o polnoči in se skuša z luno: hiti in tudi luna hiti med oblaki, obstane in tudi luna obstane; ne prehitiš je nikoli . . . Take načrte nikdar začelih in nikdar dovršenih del pošlje Bog v tolažbo nesrečnim ljudem, tistim pasivnim junakom, ki jih življenje ubija, ker ga ne razumejo.“

Ta sentimentalni pesimizem, tega mračnega vampirja, ki nam ni izpil le poslednje kaplje krvi iz src, ampak nam je tudi izsesal poslednji sok resne volje iz telesa, tega onstranskega „kragulja“ smo imenovali slovenski idealizem, imenovali smo ga vero v neomadeževano nebeško kraljestvo, katero je Bog pripravil revnim, lačnim, teptanim, zaslužjenim, gobavim na telesu in bolnim na duhu, ovcam brez lastnih staj in pastirjev. Psihološki učinki tega verovanja so obdali naš predstavniki svet, ki se odzrcalja v pesmi, v govorjenju, v besedju, v kletvi, v rotenju, v političnem govoru, v gospodarskem modrovanju, v celicah, v sobah, v predmetih. Vse okoli nas še neprestano izdihava zadušni vonj po preperelih čustvih, sanjah, idealih, resnicah in mislih, izdihava vonj po svetem kadilu, ki je obdajalo naše simbolne procesije po blatnih in mračnih kotlinah duš. „Visok, nekoliko sključen stavec v obnošeni obleki je nosil spredaj križ iz temnega lesa, stopal je trdno in težko po blatu, da mu je brizgalo čez kolena; oškropljen je bil do vrata, in na nekaterih mestih se je bila že strdila na njegovi obleki blatna plast. Pel je z visokim prijetnim glasom, a poznalo se mu je, da je utrujen; oddehnil se je glasno za vsako tretjo noto. Za njim se je vila dolga vrsta romarjev in romaric; sami stari, sključeni ljudje z upalimi obrazi in vdrtimi, trudnimi očmi. Vsi blatni in oškropljeni, z rožnimi vencami in culami na ramah. Njih tresoči, zategnjeni glasovi so se razlegali po ravni samotno in otožno, kakor da bi prihajali z neskončne daljave.

Marija, k tebi uboge reve,
mi zapuščeni vpijemo,
objokani otroci Eve
v dolini solz vzdihujemo. —

To so bili zadnji ostanki: sključena, onemogla telesa, vdani obrazi. Z molkom v roki romajo za križem po blatni cesti; ali njih noge ne čutijo blata in ne kamnov in ne trnja; njih obrazi upadajo, roke omahujejo in noge se tresejo; telo se upogiba in pada, a duša hodi po krasni poti . . .“

Do poslednjih otenkov se je tukaj izpovedal slovenski „idealizem“, slika-joč duši „krasno pot“, sanje o nebeški sreči in veselju, a razkrajajoč telo v blatu, trnju in kamenju. Simbol je moral postati karikatura, da se je notranje zaključil;

toda nihče ni videl karikature, videl je le simbol. Na tej čezmerni simboliki koreninijo etični valerji slovenskega idealizma: prostovoljna nesvoboda duha, nesvoboda spoznanja, čuvstvovanja in volje. Moralni princip pa je slednjič nadomestil estetičnega in tako se je organsko dogradila slovenska samobitnost, „samorodnost“. Nestvarnost je postala stvarnost, hiperbolika resničnost, dejstvenost sanje, življenje karikatura.

Dà, naši vzponi v svobodo so v zadnjem bistvu vendarle odvisni od duševnih moči naroda, iz katerega smo zrasli, toda niso odvisni od bledikastega idealizma, od boleznega samozatajevanja, od prostovoljnega jadikovanja, od ranjenih čuvstev, od vere v onstransko srečo, od trpkih odmiranj v „žalostne roke“ nebeških angelov, niso zavisni od simboličnega dežja, trnja in kamenja, od elegizma in samotrpincenja s praznimi strahovi. Dovolj je bilo teme, dovolj zaman prelitih solz, dovolj čakanja, dovolj hrepenenja, dovolj procesij mimo življenja, dovolj jetike, dovolj hlapcev in dovolj ovc. V svoja od hrepenenja prosajna telesa bomo vlili žive, ognjene krvi, opojnega smeha in znova bomo priklicali v nas jasnost, mir, veselje, pomlad, sonce, svetlobo, pesem, pravljico, junaštva duha in volje, tveganja misli in želja, krepkost bojov in smrti.

Naša žalost je postala vesela, krepka, moška. Na klancu ni več teme, ni več razpadajočih hiš; naše beraštvo je stvarno, naše hlapčevstvo dovršeno. Trajalo je toliko stoletij, sedaj je dokončano: hlapčevstvo hlapčevstvu. Biti samemu sebi hlapec je lažje, kakor biti samemu sebi gospodar, še lažje pa je, odpovedati se gospodarstvu kakor hlapčevstvu. Mi pa smo bili hlapci pesimističnega idealizma, idealnega pesimizma, hlapci izmaličenih simbolov, trubadurji mrtvih kraljic: nadzemske pravice, resnice in sreče, bili smo najdenčki pred lastno hišo.

Življenje je lepo kakor so lepe razgaljene ženske prsi v solncu, krepko kakor stran po napetih ženskih ustih, živo kakor smeh ljubezni pijanih oči. Za vsako komaj spoznano življenjsko lepoto vodijo stopnice kvišku v nova tajinstvena svetišča življenja, v nova omahovanja in nove zmage, v novo smrt in novo rojstvo. Tam je človek zgolj človek, ne pa skelet, razjeden od pesimističnih črvov, tam je lahko resnično tragičen v svoji moči, zdrav v boleznih, vesel v žalosti, miren v grozi, bogat v revščini, svoboden, svetel in lep.

*

Dolgo je spal Peter Klepec, žalostni slovenski junak, in niso izgorele na nebu le jutrne in večerne zarje, ampak tudi noči, mesece, leta in stoletja je upepelil večno izgorevajoči čas. Končno so se odprle njegove oči: začudeno se je ozrl Peter Klepec v pomladno pokrajino, na polja, oblita s popoldanskim solncem, na gozdove, travnike, loge in hribe, na vasi, trge in mesta, začudeno se je zastrmel vase. Nato se je razveselil njegov obraz kakor popotnik, ki je nepričakovano zagledal pred seboj svoj cilj, in je zavriskal: kajti zazrl je pred seboj novo resnico. In je tako govoril samemu sebi:

„Luč je vzšla v meni: Sence so se razbegnile kakor mračne sanje in solnce je posijalo na moje kraljestvo. Nič več ni v srcu tegobe, ne bojazni, smeh je zaridel na bledih ustnicah in v vsem telesu čutim svežo moč čezmernih tveganj.

„Luč je vzšla v meni: tovarišev potrebujem, živih, ne mrtvih tovarišev in mrličev, ki jih lahko nesem s seboj, kamor hočem.“

„Tovarišev išče ustvarjalec in ne mrličev, tudi ne črede in vernikov. So-ustvarjalcev išče ustvarjalec, tistih, ki bodo napisali nove vrednote na nove table.“

(„Tako je govoril Zaratustra.“) — Anton Ocvirk.

UNGHERNA-STERNBERGA NOVELA
„DIE ZERRISSENEN“ IN PREŠEREN

Proti Otfriedu se oglašča doktor in časnikar, zastopnik mlade generacije, pristaš časovno usmerjenega naziranja. Ž njim prihaja do besede porajajoča se Mlada Nemčija (izraza Jung-Deutschland avtor še ne pozna; prvi ga je rabil Ludolf Wenberg v svoji knjigi „Ästhetische Feldzüge“ leta 1834.). Časnikar zahteva od literature tendenčnosti, praktične uporabljivosti. V smislu svojega demokratičnega političnega, kolektivističnega socialnega in utilitarističnega umetnostnega nazora odklanja Goetheja in se tudi s tem izpoveduje h generaciji, ki je Goetheja imenovala „Zeitblehnungsgenie“. Proti Goetheju so naperjeni očitki te vrste: „Z enostranskim občudovanjem danes ne pridemo daleč. Reprezentiranja posameznih duhov je konec, in nadomestila ga je navdušena dejavnost vseh; skupnost je dosegla glas, in v njej najde poezija, ako se hoče izpovedati, dostojen organ. Vprašajmo le, kaj je storil oni veliki duh, ki mu je bila dano, da v tako mnogoterih odnosih vpliva na celoto, kaj je storil izvrstnega? Kje so hvalevredne uredbe, ki jih država dolguje njemu, svojemu prvemu državniku, kaj je generacija, ki je proseč zrla nanj, dosegla za pospešitev in urditev najblažjih in najlepših človeških pravic? Na kak način je skoparil z zakladom, ki mu je bil zaupan v znanosti in umetnosti? Odgovor je, da bi samega sebe poveličal, da bi svojo glavo ovenčal, je storil vse, kar je storil. On, ki je bil sam knez svojega kneza, je izvajal najneblagodarnejšo duhovno despotijo nad vsem svojim časom, ki je bil prešibak in preveč pomehkužen, da bi ta jarem čutil in se ga otrešel.“

Avtor, ki je sam zastopnik mlade generacije, v smislu svojega velearistokratizma nastopa proti romantiki kakor tudi proti Mladi Nemčiji. Dočim obračuna z umetnostnimazorom Mlade Nemčije zlasti Otfried, ostala njih stremljenja pa odklanja avtor s splošnimi izpadi proti žurnalizmu, liberalnim tendencam v politiki in duhu itd., navezuje Ungerna-Sternberg svoj umetnostni nazor na problem klasičnega in romantičnega kot dveh polarnih umetnostnih principov. Romantiko imenuje avtor „že zastarelo šolo“. Opatu, ki je bil pomotoma krščen, da avtor spregovoriti naslednje besede, ki so naperjene proti neki vrsti romantične literature: „Nekje sem našel neki star roman, ki je bil napisan samo v ta namen, da bi pospeševal kopanje. Morda je bil pisatelj Holanec in je zato pisal o stvari z lahko dušo, ali je pa živel v mestu, ki je glede tega zelo protiholandsko; skratka, v tem romanu so se kopali vsi: junak, junakinja, glavne in stranske osebe, vsi so šli v veliko žehto; vmes so mnogo in zmedeno govorili o odličnosti starodobnih in novodobnih kopeli, o tem, kako se dado smotreno urediti, in kar je še takih vrlih nasvetov; tudi anekdote so pripovedovali, pogosto take, da bi jih bilo treba enako ali še bolj očediti kakor pripovedovalce. Toda vse to ni škodovalo; kopanje je čvrsto napredovalo, in običajne ingredijence romana, ljubezen, zanesenost, nadzemska odpoved, krepko in propalo besenje, končna poroka junaka in junakinje — vse to so mimogrede srečno opravili in tako se je med neznanskimi kopalnimi kadmi, ki so stale tako rekoč nad vsakim poglavjem, vlekla vsa procesija do konca, kjer jih je sprejela skupna kad in jih čitatelju v blagor utopila; to je bil vsaj simbolični zaključek, ki sem si ga sam primislil, ko sem naposled stopil iz kopeli te romantike. Ako bi bil avtor kaj zvedel o najini nesrečni današnji kopeli, bi njegovo

vemu romanu prirastlo prav zabavno poglavje, zlasti ker bi jo prav lahko s pridom porabil v moralično-simboličnem smislu, da bi se na dolgo in široko razustil o starih religioznih navadah kopanja pri krstu in še o več drugih kurioznostih.“

Proti romantiki pa nastopa avtor tudi z resno diskusijo. Njegov umetnostni nazor izpovedujeta mlada grofica in neki učenjak. Učenjaka uvede avtor na zelo domiselni način. V veseli družbi, ki na potovanju zabava neko pastorsko dvojico s petjem nemških pesmi, predlagajo nekateri tudi, da bi zapeli še kaj Goethejevega. Tedaj se iz vrta začuje neki glas: „Ne prebujajte me, truden sem; dajte mi, da si odpočijem.“ Družba se prestraši in preišče grmovje, a nikogar ne najdejo. Massiello tedaj stopi na stol in spregovori oni govor o Goetheju. Naslednji dan se zagonetka pojasni: na sprehodu ne daleč od župnišča najdejo neko okusno zgrajeno hišico, kjer se seznanijo z učenjakom.

Med Otfriedom na eni strani ter učenjakom in mlado grofico na drugi strani se začne diskusija o umetnosti. Otfried se navdušuje za nove švabske pesnike, češ, da so njih romance cvetke naše današnje poezije. Mlada grofica mu odvrne, da „bi še barviteje in dehtljiveje vzcvetevale, če ne bi bile zrasle na tleh srednjega veka, ki so mi odvrtna. Menim, da so te snovi, čeprav so bile nekdanj za pesnika izdatne, sedaj že obrabljene“. Otfried šteje v zaslugi Goetheju in romantiki, da sta odpravila pravila klasicističnega formalizma. Massiello hvali Platenove gazele: „... tam žuborenje vodometna, tu žuborenje gazel, eno kakor drugo enako melodično in enako poezija.“ Otfried nasprotno hvali njegove romance in nekatere pesmi, toda gazele so zanj „vzhodnjaške umetnije“, sploh „naslednje metrične umetnine nalikujejo podobam, ki so narisane zaradi dragocenih okvirov“. Avtor se pa izreka za aprijorizem ustaljenih estetskih zakonov in poetičnih pravil. In med tem ko romantik govori o „ne-nočnih in nekrepkih ovčarskih pesnitvah“ in o „globokem brezdanjem zlu alerije“, se mlada grofica zavzema za „oni nedolžni arkadični svet, ki je često tako nagajivo parodiral resničnega“, češ, „ni li ta svet mnogo hvaležnejša snov za pesniško zabavo kakor vse groteskne čudežne zgodbe vkup? Tedaj je šlo samo za en cilj, njega je skušalo doseči vse: dati nekemu institutu sijaj, trdnost, trajnost in dostojanstvo; ta institut je bil tako imenovana ‚odlična družba‘. Iz Francije, kjer so umetnost, kako se dá duhovito in z užitkom živeti, najfineje izoblikovali, kjer so odlično družbo postavili na najzanesljivejša pravila, iz Francije so izšli tudi oni zakoni, ki jih naš svet le prenašlo zametava. Prvi zakon je bil, da naj se tako nujna forma nikdar in nikjer ne prekrši, niti v življenju niti v umetnosti. Naš čas, ki gre za tem, da bi odpravil vsako pregrado, se bo kmalu zavedel, kako nujna, kako z zahtevami družabnega življenja oprta so bila načela občevanja, ki jih dandanes psujejo kot prazen ceremonijel, smešno oholost, bedasto etiketo. Takšna družba je bila bog in ji je moralo žrtvovati vse. Umetnost je služila kakor vsi drugi življenjski užitki samo odlični družbi, in le-ta je varno ovijala in združevala ves omikani svet. Racineovi verzi so to vez utrjevali prav tako kakor lasne vrečice in pričeska à la Pompadour; da, poezija sama, kakršna je cvetela v kiticah onih galantnih pesnikov, je bila prav za prav velik himnus na boljšo družbo, dočim je danes le še zabavljica nanjo, in često zelo nizkotna.“

Z navedeno izpovedjo, ki jo je dal avtor spregovoriti mladi grofici, je obračunal z nekaterimi blodnimi literarnimi stremljenji in produkti svoje dobe,

zlasti z izrastki pozne romantike, vendar ni proti res nekoliko ozkemu pojmovanju romantika Otfrieda postavil znatnejšega umetnostnega naziranja. Avtorjevo stališče je v glavnem celo nižje od romantikovega; Otfried je umetnosti prisojal občečloveški interes, mlada grofica pa v skrajnem poudarku svojega aristokratizma ne zahteva samo, da naj umetnost zabava odlično družbo, ampak ji z zahtevo, da naj to družbo utrjuje, odreče značaj avtonomnosti. Avtor sicer odklanja Gottscheda (na str. 243. so v Massiellovem govoru za besedo „tempelj“ izostale besede „kjer so stare grbaste ženske prodajale zapuščino blaženega Gottscheda“), toda po vsem navedenem umetnostnega cilja, po katerem stremi Ungern-Sternberg, ne moremo imenovati klasike, t. j. umetnosti, ki kipeče stremljenje in globok nemir izravnava do harmonije notranje in zunanje forme, do ravnovesja nasprotnih sil, ampak epigonski klasicizem, ki se zadovolji z zunanjo formo brez notranjih napetosti.

Svoj obračun z romantiko avtor završuje s spravljivo konstatacijo, „da more biti le ena poezija in da je popolnoma vseeno, jo li imenujemo klasično ali romantično, jemlje li svoja načela iz prirodne filozofije ali iz Aristotela“.

Neposredno za to konstatacijo pa stoji avtorjeva teorija novele, ki predstavlja pač vrhunec njegove estetike: „Že nekaj časa sem posvečal pažnjo neki vrsti romana, noveli, in tudi tu odkril ono nedoločnost, majavost, ki se zdi, da je element naših današnjih pesniških proizvodov. Z ene strani vidim, da se ta forma — ako jo smem imenovati formo — znatno približuje npravstvenemu romanu onih dni, in to bi bila pač najugodnejša smer. Z druge strani se mi v tej obliki kažejo same pokvečene, zgodovinske snovi, ki so često prav tako slabo izbrane kakor obdelane. Pred petdesetimi leti se je roman razcepil v mnoge stranske veje, ki so zase tvorile celoto; bilo je pač tucat vrst, in med njimi so se odlikovali zgodovinski, izobrazbeni ali moralični, npravstveni, filozofični, satirični in navadni ljubavni roman. Sedaj te različne snovi zmečemo v eno formo in to imenujemo novelo. Kakor so Italijani umevali to vrsto, kakor se kaže pri španskih in deloma staronemških zgledih, se zdi, da je njen trdni značaj prvotno v tem, da poda nekaj, kar se je v resnici pripetilo, napravi iz tega zgodbico, ki so jo večkrat z ostroumjem in resnobo, navadno s šegavostjo, živahnostjo, dovtipom in satiro pripovedovali v razvedrilo vesele družbe. Snovi za taka dela so se jovijalnemu pesniku ponujale pač vsak dan, in ako mu ni zgodovina dneva nudila ničesar, je oplenil stare kronike, in tu vidimo zelo resne, tragične dogodke, obdelane često na skrajno naiven, komičen način. Naše nove novele pa nastopajo povsem drugače. Daleč od prvotne enostavnosti, one prešerne neiskane šale, so često samo majhni učeni kompendiji, preobloženi z iskano šalo in omladno šegavostjo; fabula, ki naj bi bila glavna stvar, postane tako postranske važnosti, da so nastopajoče osebe le še glasniki takih in takih nazorov in mnenj, ki se na zabaven in poučen način med seboj pobijajo. Nemogoče bi se bila ta vrsta tako nenavadno izoblikovala, ako ne bi bila po prvotnem namenu polemično, proti času usmerjena. Neki velik mojster, ustanovitelj šole, je tudi to formo poklical v življenje, in vsekakor se kaže novela, kakršno jo daje, s čarom dikcije, z miselno svežino in močjo in z vrenjem res zlatega humorja zelo mikavna; giblje se ostro v nasprotju s često nevredno resničnostjo historičnega romana, čigar tla je utrla že tisoč nog, in daje v nenehni, živi barvni igri čudovit, sanjav svet, ki ima osnovo v notranjosti srca, v globini pesniškega naziranja. Da te besede pod-

krepim, naj navedem le deli dveh mojstrov, ki sta si izbrala skoraj isti predmet, ki pa se v njega obdelavi najodločneje razhajata: mislim na [Tieckov] ‚Upor v Cevennih‘ in Scottovo historično sliko ‚Zanesenjake‘. Kaka različnost! Kako majava in nedoločna je krajevnost v onem, kako topografično natančna so zgodovinska tla v tem; nasprotno pa je v onem človeška notranjost do vseh globin prečudovito prikazana, dočim ostane v tem glavna stvar le dogodba in pesnik očitno povsod, kjer naj bi se dotaknil notranjega dušnega sveta, predmetu ni kos...“

IV

Navedeni nazori nam v Ungernu-Sternbergu odkrivajo učenca novelista Ludwiga Tiecka. Ungern-Sternberg govori o njem kot o „našem največjem še živečem pesniku“. A tudi tam, kjer se ne sklicuje nanj, je od njega odvisen ne le miselno, ampak tudi stilno. Tieckove novele (1821—1840) tvorijo enega izmed najvažnejših mejnikov v razvoju nemške literature od romantike k realizmu. Prve med njimi so pomenile za sodobnike veliko presenečenje. Avtor, eden izmed zastopnikov starejše nemške romantike, ki je bil s svojim Phantasom še ves v romantičnih pokrajinah, je v svojih novelah prešel iz čudežnega pravljичnega sveta v sedanjost in resničnost ter v njih tudi naravnost nastopil proti romantičnim stremljenjem. Seveda se v tem ni povrnil na stališče svojih plehko-zabavnih novel iz svoje predromantične dobe, ki jih je pisal kot literarni najemnik prosvetljskega utilitarista Nicolaia. Tieck je vedno ostal romantik. Zakaj tudi o realizmu v pravem smislu pri njem še ne moremo govoriti. Tieck je sicer poudarjal, da pravi pesnik lahko oblikuje tudi vsakdanji, manj pomembni svet in da ne potrebuje poetične daljave in davnine. Toda pri njem zaman iščemo realističnega smisla za individualno podajanje, za živo karakteristiko oseb, kraja in časa.

Tiecka lahko — kljub Goethejevim pričetkom (Unterhaltungen deutscher Ausgewanderten) — imenujemo očeta nemške novele. Z novelo se je bavil tudi teoretično. Tieckova definicija, ki z zahtevo po čudoviti in vendar vsakdanji dogodbi združuje romantični in realistični moment, se sklicuje zlasti na Boccaccia in Cervantesa in se glasi: „Novela se po onih mojstrih razlikuj od vseh drugih nalog s tem, da postavi velik ali majhen pripetljaj v najsvetlejšo luč, pripetljaj, ki se kaj lahko zgodi in ki je vendar čudovit, morda edinstven. Ta obrat v zgodbi, ta točka, raz katero se zgodba docela nepričakovano docela preokrene in vendar naravno, značaju in prilikam primerno, razvije posledico, se čitateljevi domišljiji tem trdneje vtisne, ker bi stvar celo v čudovitem utegnili biti v drugih okolnostih spet vsakdanja... Bizarno svojeglavo, dovtipno, čebljivo in izgubljač se docela v prikazovanju tudi stranskih okolnosti, tragično in komično, globokoumno in nagajivo, vse te barve in značaje dopušča pristna novela, le da ima vselej oni čudni osupljivi preokret, ki jo razlikuje od vseh drugih vrst povesti.“ (Ludwig Tieck's Schriften. Zvezek XI. (1829), str. LXXXVI.)

Najkočljivejša stran Tieckove teorije in prakse je v tem, da novelo premalo loči od romana. Od novele zahtevamo — podobno kakor od drame — večje koncentracije, omejitve na en sam motiv. To napako najdemo v stopnjevani meri pri Ungernu-Sternbergu: njegova trditev o noveli kot spojitvi vseh

vrst romanov bistvu novele naravnost nasprotuje. In značilno je, da svoj pojem o noveli osvetljuje Ungern-Sternberg prav z „Uporom v Cevennih“, eno tistih Tieckovih novel, ki jih moramo po obsegu in zgradbi prištevati romanom. Od novele zahtevamo, da se omeji na en sam motiv; po svoji koncentraciji se približuje drami. To pojmovanje odločilno sega v sam stil novele „Die Zerrissenen“: kakor v Tieckovih novelah je tu več dejanj, ki se le rahlo in ne enotno zvežejo. Kakor Tieck rabi tudi Ungern-Sternberg obliko potovanja, da brez nasilja naniza posamezne dele novele.

Se neko drugo osnovno črto Tieckovih novel najdemo pri Ungern-Sternbergu: prevladovanje pogovorov. Diskusija o neki temi je pri Tiecku čisto stržen novele. Tako tudi v noveli „Die Zerrissenen“ pogovori ne služijo toliko razvoju značajev in fabule, ampak so sami sebi namen. Tieck in Ungern-Sternberg se ujemata v zahtevi po čudovitem; a zaman iščemo pri Ungern-Sternbergu one tako pomembne, pri Tiecku ostro izražene zahteve po preokretu, ki predstavlja dinamični moment novele. V opravičilo mu bodi rečeno, da se Tieck sam ni preveč držal svojih načel; v marsikateri njegovi noveli tega preokreta ni.

Naposled nastopa Ungern-Sternberg kakor Tieck proti nesimpatičnim časovnim pojavom: tercijalstvu, lažiromantiki, Mladi Nemčiji. Kakor Tieck pobija Ungern-Sternberg čudeže in čudežno romantiko; vsi pojavi te vrste dobé v noveli naravno pojasnilo.

V marsičem se Ungern-Sternberg tudi oddaljuje od Tiecka, n. pr. v pretrzanem občudovanju klasicističnega 18. stoletja. Toda pri vseh svojih velearistokratskih zahtevah ni brez mladonemških potez.

(Konec prih.). — Peter Pajk.

KNJIŽEVNA POROČILA

Dva angleška romana: Robert L. Stevenson: Ugrabljen (angl. Kidnapped). Roman. Prigod Davida Balfourja prvi del. Tiskovna zadruga. 1932. 288+4 str. Zemljevid in nekaj pripomb o škotskih uporih. Oprema ing. arch. J. Omahen.

Doslej smo imeli v slovenskem prevodu „Otok zakladov“ (Treasure Island), ki nam je razodel Stevensona kot nenavadno očarljivega pripovednika. Malo je pisatelj, ki bi znali zapeljivo in vendar iskreno kot on primakniti očem zapadnega človeka ves čar eksotičnih dežel. Toda njegova domišljija se ni kopala samo v valovih tropične luči, ki vabi k brezdelju in razkošju v senčnatih zatonih, vgreznjenih med bujnimi šopi kokosovih palm. Stevenson je sin škotske zemlje, ki jo pozna do zadnjega kotička v vsem njenem puščobnem in skalovitem veličastju, v vseh njenih dobrih in nedobrih odnošajih. Poleg Davida Balfourja, ki je že angliciziran Škot in ne zna stare gelske govornice, in Allana Brecka, ki je borec za pravice stare keltske rase, prebivajoče v škotskih hribih, kjer se je podobno kakor v naši Črni gori ohranila razdelitev v rodove (clans), nam je Stevenson mimogrede naslikal v kratkih, a čudovito točnih potezah celo kopo ljudi iz najrazličnejših socialnih krogov, ki v teku povesti oživljajo romantične scenerije in se udeležujejo izredno napetih dogodkov. Naslikal nam je z izredno plastiko vrsto pejsažev z morskega obrežja in iz osrčja

gora, tako da nas, ko sledimo Davidu Balfourju po njegovih zapletenih potih, venomer spremlja močni vonj škotske zemlje, v katerem se zlivajo duh morja, ozon gozdov in fino, komaj dojemljivo dehtenje resnatih planin.

Stevenson sicer pravi v „Posvetilu“, da ima knjiga le ta namen, da izneveri pazljivost kakega mladega gospoda njegovemu Ovidiju, vendar je sadež, ki nam ga je odtrgal pisatelj z drevesa svoje domišljije, tako sočen in vonjiv, da bo poživil tudi starega deda, ako le ima še toliko zob, da ugrizne vanj. Še bolj pa bi bil Stevensom zadel, rekoč, da bo tisti mladi gospod med čudovitimi dogodivščinami prejel ko Ovidija pozabil fiziko, geologijo, kemijo in druge znanosti, kajti kaj je bolj prirodno kot to, da se človek, ujet med neizprosno ravne ograje razuma, zasanja v svet čistega naključja? Saj tako si tudi moremo razlagati razmah pustolovskega romana v zadnji četrti minulega stoletja, ko je bilo treba uiti strogosti realizma in pozerstvu naturalizma. Industrijska civilizacija tedanje Anglije si je iskala oddiha v neobičajnem obeležju zgodovinskega romana, ki je časovno, pa tudi krajevno, odmaknjen od sodobnosti (Blackmore, Shorthous). Tedaj se je pojavil na sporedni cesti seveda tudi povratek v keltsko starodavnost, saj je bila ta snov zlasti potomcem Keltov dobrodošla in dosegljiva. Izmed sajastih dimnikov svojih tovarn se je Anglež predal tudi motrenju nesluhenih lepot vzhodnoazijskih kultur (Lafcadio Hearn). Nastala je nova romantika. Iz tega vzdušja in pa iz tradicije, ki jo za starejšo dobo predstavlja Defoe s svojim „Robinsonom“, je izšel Stevenson.

„Prigode Davida Balfourja“ so označene za roman. Ta oznaka pa je bolj zunanega značaja in ne ustreza tradicionalnemu pojmu romana, katerega stržen je vedno le ljubezenska zgodba. V našem romanu pa se zaljubljeni nikjer ne shajajo in ne razstajajo. Le enkrat prekriža Davidovo pot dekleta, ki bi moglo v njem vzbuditi intimna čuvstva, vendar ga burja dogodkov odnese naprej in tako uniči vsakršno možnost, da bi v njem vzniknila strast ali sublimno doživetje.

Pravi pravcati roman d'aventures, čigar domovina je v Angliji in ki je tu ohranil vse priznane svoje literarne rase, ne ceni posebno visoko čustvenega ter intelektualnega izživljanja, izvirajočega iz ljubezenskih zapletljivostev. Najčistejši vzor takega romana je „Robinson“. Pustolovski roman je 99 odstotkov epike. Njegov predhodnik v starodavnosti je „Odiseja“. Pripovednik ali junak je navadno potnik, vojak, trgovec ali osvajač, včasih pa tudi človek, ki ga čisto naključje dvigne iz tečajev in ga zalučni med nepoznani svet. Kaj pogosto je njegova apanaža precejšen delež naivnosti. Njegovo nemirno življenje, ki ga nasproti življenjskim pojavom tako pogosto označuje neka nenasična goltnost, ga leta in leta spravlja v zavisnost od kar najbolj mnogoobraznih dogodkov, ki ga pehajo v žalost in stisko, kesneje pa ga zopet dvigajo na solčne višine sreče in zadovoljstva. Neprestano premikanje iz kraja v kraj ter nenadni stiki s naravo sta ga naučila uživati mamljivost nepričakovane in novega ter čar nezčrpnega bogastva od božje roke ustvarjenih pokrajinskih kulis.

Opajanja s poezijo naključja je do neke mere lastno vsakemu človeku ter biva v nas kot izraz atavističnih kompleksov izza časov blodnega življenja naših davnih prednikov. Vendar ima pripovedovanje takih zgodb največ uspeha pri ljudeh, ki so v veliki meri ohranili v sebi primitivno sposobnost naslade nad bogastvom in pestroto zunanjih oblik življenja, nad čutnim in ne miselnim doživljanjem sveta. Introspekcija ostaja v pustolovskem romanu

pri svojih začetkih. Njen razvoj zahteva mirnejšega načina življenja, kontemplacije, zapiranja oči, prekapljevanja prvobitnih življenjskih snovi v neotipljive hlape misli in čustev. Človek pa, ki hiti skozi svet, najsi bo pustolovec, potnik, zavojevatelj, mornar — recimo tudi otrok, ki v čolnu podobni zibelki prihaja na svet, da bi odkril njegova čuda — ustavlja svoje zanimanje ali na lepota narode, na dejstvovanju ali pa na slučajnem, na prvi videz nerazumljivem in zato čudežnem spletnju dogodkov.

Zato je pustolovski roman zlasti domena mladine. Njena duševnost je še primitivna in se v največji meri omejuje na čutne zaznave, na čustva ugodja in neugodja, ki te zaznave spremljajo, ter na najpreprostejše oblike mišljenja, ki morejo biti močne, vendar ne posebno subtilne ali zasenčene s tenčicami drugih doživljajev. Zato je mladina v pustolovskem romanu našla sebi adekvatno hrano, ki jo more brez težav in z največjim pridom prebavljati. Kri, ki živo polje v njenih razvijajočih se žilah, jo tira v gibanje in dejstvovanje ter ji opremlja duha s predstavami, ustrežajočimi temu dejstvu. Spoznavanje materialnega sveta, ki je zanjo še skrivnost, ležeča onstran domačih gora, jo neodoljivo vabi v daljave. Takim nezavednim gonom je pustolovski roman primerna literatura in ima na tej stopnji mladostnikovega razvoja tudi svoj vzgojeslovni pomen. Zato mladina kaj rada posega po spisih Julesa Vernea in Karla Maya, ki sta domišljijo celih generacij opremila z dotlej še neznanimi elementi.

Vendar pa je pustolovski roman, ki se zna z okusom izogibati banalnostim prostaške domišljije, tudi odraslemu bralcu dobrodošla knjiga. To velja zlasti za pričujoči prevod, v katerem se mikavnost Stevensonovega pripovedovanja nad vse srečno združuje z dovršenostjo Levstikovega prevoda. Njegovo delo je zahtevalo mnogo pozornosti in finega čuta za barvitost Stevensonovega sloga. Dialektičnih vložkov seveda ni mogel prelititi v slovenščino, kar pa prevodu gotovo prav nič ne škoduje in je drugačna rešitev povsem izključena. Preverjeni smo, da nam bo mojster Levstik tudi drugi del „Prigod“ poslovenil tako dovršeno kot prvi in se že vnaprej veselimo izrednega literarnega užitka.

Joseph Conrad, Senčna črta (angl. Shadow Line). Tiskovna zadruga. 1931. 154 str. Oprema ing. arch. J. Omahen.

Življenje Josepha Conrada je bilo vse do njegove starosti ena sama velika, burna in pisana prigoda. Njegova pisateljska pota so prirodno vodila k pripetljajskemu romanu. Conrad je mornar, ki je v 20 letih plovbe s svojimi ladjami razoral vse oceane sveta, se dotaknil vseh obal, se boril z vsemi vetrovi, se opajal ob slikovitosti vseh kontinentov in povsod spoznaval človeško dušo, ujeto v bela in barvasta telesa. Vendar je manj romantičen kakor Stevenson. To se zrcali tudi v tem, da je šel doživljat svoja stara leta v Anglijo, dočim se je Stevenson umaknil pod konec življenja na otoke južnega morja. Tudi nima tistega idealnega optimizma, ki tako zelo približuje Stevensona duši mladostnika ali človeka, objokujočega izgubljeni raj. V Conradu slutimo za naturalističnim pesimizmom otopno slovansko dušo, ki bega po svetu zaradi same sebe, ne pa zaradi sveta in njegovih čarov.

Zato se Conradov pripetljajski roman temeljito loči od Stevensonovega. V „Prigodah Davida Balfourja“ dobiva izraz, kot smo že rekli, hlastanje po vrtoglavni kombinaciji med ljudmi in njihovimi značaji na eni ter narodo, njenim čarom pa tudi tiranijo na drugi strani. Nad vsem tem bogatim snovnim

prekipevanjem pa zveni kot odmev njegovega optimizma zagotovilo, da mora biti čednost nagrajena, krivica izglajena, hudobneža pa da mora zadeti pravična kazen. Vendar se ta nauk ne oznanja s prižnice, marveč nam ga skoraj neopazno primika ves potek dogodkov. Pri Conradu pa stoji v ospredju človek s svojo krizo, s svojo skrito bolečino. Življenje zanj v splošnem ni lepo, Conrad je pesimist, saj ga življenje ni naučilo gledati dogodkov skozi pisane naočnike. Vendar smatra Conrad, da je najboljša tista življenjska filozofija, ki zahteva, da se človek prebije s silo volje skozi težave in nadloge. Zato nam s stisnjenimi zobmi pripoveduje, kaj ga je doletelo, ko je prekoračil ekvator življenja.

V „Senčni črti“ nam je Conrad podal roman življenjske krize moža, ki se ob senčni črti svojih dni (shadow line = ekvator) zave, da so z zatonom mladosti stopile predenj nove naloge, da si mora najti novega udeleženca. Motno zasluti, da mu ni več obstanka na dosedanjem podrejenem mestu. Notranji viharji ga dvignejo iz dosedanjih tečajev. Ne more si še reči, kaj naj začne, naj se li vrne domov, se poroči ali oprime posla, ki ne bo mornarski. V njem so nakopičene take energije življenja, da s tem bogastvom v sebi ne more več omahovati na podrejenem mestu. Počasi je dozorel v polnega moža in ta zrelost ga usposablja za poveljnika, za gospodarja.

Ne gre mu seveda za to, da bi se vdal goltanju življenja, to je že za njim, temveč da bi objektiviral moč svojega značaja, silo svoje volje, suverenost svojega razuma. V to krizo se vplete blago naključje. Poverijo mu iznenada ladjo, izročé mu kapitansko pismo. Njegove tajne nade so izpolnjene. Psihološki kompleks, pod katerim je doslej trpel, se bo zadovoljivo razrešil v obvladovanju samega sebe in v obvladovanju objektivnega, stvarnega in ljudskega sveta.

In zares mora biti zavest takega obvladovanja čudežno življenjsko zdravilo in posebej še v mornarskem vzdušju. Kolika radost nad tem, da se ti pokorava ladja, starodavni proizvod človeškega izkustva, dokaz njegovega poguma in razuma; dana ti je možnost, da se udariš z groznimi silami prirode — in jih premagaš. Sladka ti je zavest, da se ta lesena gmota, iztesana v eleganten plavaški trup, okriljena s celim registrom belih jader, ki prestrezajo vetrovom pot, uklanja tvoji volji, volja pa da se sklada s tvojim razumom, ladja da s svojimi blodnjami po morjih hrani, oblači, greje in radosti človeštvo, da si kot poveljnik broda mož, h kateremu se steka nešteto niti človeške civilizacije. Čudovita zavest, vredna, da ji človek žrtvuje vse svoje moči in da pozabi udobnosti meščanskega življenja.

Umetnost Josepha Conrada nas uvaja v intimnost mornarskega sveta. Tu jasno čutimo njegovo strokovno in pisateljsko suverenost. Njegove zaznambe ladijskih podrobnosti, morske scenerije, mornarskih in kolonijskih tipov, družabnega življenja v angleških pristanih, kjer se sestajajo kapitani, krmarji, inženjerji, idealni, delavni fantje in propalice, te zaznambe torej so nedosegljive. Conradova najmočnejša plat so slike vnanjega sveta, ki so pri njem tako močno podane, da jih moramo še dolgo po čitanju nositi v sebi: bela jadra, blesk morja, šopi kokosovih palm, medli odsev polirane opreme v kajuti, rdeči žar pipe v temini, krik galeba nekje v zraku, svist vetra v konopcih, temnomodra barva oči, škropot valov ob ladijskih bokih ter še tisoč drugih podrobnosti, ki napravljajo čutni čar zemlje in človeštva, take dojme zna Conrad z redkimi, toda mojstrsko izbranimi besedami pričarati tako rekoč pred naše

telesne oči. V tem se približuje svojim francoskim učiteljem, zlasti Maupassantu in Flaubertu.

Prodiranje v globino človeške duše se mu v čisti misli ne podaja. Psihološka fakta najbolj srečno notira v kratkih zgoščenih zaznambah njihovih reakcij na čutnih korelatih, to je v pojavih in kretanjah človeškega telesa, v dojemljivih izrazih čustva, volje in misli. Zdi se nam zato, da slika življenje le na površini. Vendar ga slika točno in barvito. Podobe in sozvočja, ki se pred nami porajajo, nam ustvarjajo čaroben videz sveta in življenja. Ta površina življenja je tako mojstrski podana, da čitatelj, ki z avtorjem duhovno občuje, lahko pogodi duševne korelate pod njo v globini. Seveda zavisi to od bistrosti njegovega pogleda in od razkošja njegove duhovitosti. Zato je vtis Conradovih romanov lahko dokaj različen. So ljudje, ki v svoji okorelosti ostajajo na površju in kljub želji ne vidijo nič drugega nego vsakdanost in ne znajo ceniti umetnosti, s katero je pisatelj v svojo drobno mrežo tako spretno ujel to vsakdanost, da nam vzbuja dojem razčlenjenosti, urejenosti in mogočnosti kozmosa.

„Tiskovna zadruga“ je seznanila s Conradom širše plasti slovenskih čitalcev, ki doslej niso imeli prilike čitati ga v izvorniku, s tem, da jim je poklonila prevod njegove „Senčne črte“. Prevod je čudovito skladen. Mirni ton pripovedovanja in bogati, izbrušeni jezik mojstra Župančiča zares kar najbolj pravilno odražata tudi v slovenskem prelivu Conradovo osebnost. Prav srečno je Župančič nabral v besednem zakladu naših pomorščakov množico tistih mornarskih strokovnih izrazov, ki pri nas Slovincih iz izvestnih razlogov niso narodna last, ter nam tako pokazal, kje naj oplojamo v primeru potrebe svojo jezikovno domišljijo, preden se odločimo za drzne neologizme. *J. Prezelj.*

Mihajlo Pupin: Od pastirja do izumitelja. I. del. S pisateljevim dovoljenjem prevel Pavel Brežnik. Izdala in založila Vodnikova družba v Ljubljani. 1931.

Čudovita je bila življenjska pot mladega srbskega študenta iz neznane vasice Idvor v Banatu, ki ga je preko šolanja v Pančevem in Pragi privedla l. 1874. v daljno Ameriko, kjer je izkusil vse težave mladega greenhorna (zelenca), ki jih je pa premagal z mladostno energijo, z vero v samega sebe in močnim hoteljem skoraj igraje. Postal je študent columbijske univerze v New Yorku in s tem se je pričela strma pot navzgor, ki ga je vedla do vedno večjih uspehov; postal je svetovno znan izumitelj in profesor univerze Columbijske, na kateri je začel svoje študije.

Prvi del njegovega življenjepisa, ki je doživel v Ameriki v sedmih letih sedemnajst izdaj in ki je preveden v francoščino, nemščino, švedščino, japonščino in sedaj slovenščino, obsega njegovo življenje od najnežnejše mladosti do zaključka študij na cambridgeski univerzi. Pisan je pristrčno in preprosto, v lahko razumljivem jeziku, brez slehernih izumetničenj. Zato tudi močno učinkuje na bralca in mu ne dá, da bi knjigo odložil, dokler je ni prebral do kraja, dasi se morda včasih ne strinja s prisateljevimi izvajanji (n. pr. o ameriški demokraciji, ki je močno idealizirana). Poudariti pa moramo zlasti pisateljevo pravico-ljubnost in svobodoljubnost, kakor tudi njegovo zavest srbstva, ki vzbuja v človeku globoko spoštovanje. Tu bi se mogel mnogo naučiti slovenski inteligent, ki se marsikdaj sramuje svojega slovenskega porekla, če je dosegel v tujini večje uspehe.

Knjigo je prevel in ji napisal kratek uvod Pavel Brežnik. Prevod je v splošnem dober, razen številnih nepotrebnih srbohrvatizmov. Zakaj pa je prevel naslov knjige „From immigrant to inventor“ z „Od pastirja do izumitelja“, pa mi ni razumljivo. Morda zaradi večje privlačnosti? Tega te knjigi res ni potreba! — Naslovna stran predstavlja sliko avtorja in je zelo učinkovita.

Prav je, da je knjiga izšla tudi v slovenščini; iz nje se bo marsikdo lahko mnogo naučil, obenem pa je vsaj skromna zahvala za Pupinovo posredovanje na mirovni konferenci leta 1919. v Parizu, ki nam je rešilo Bled.

Vinko Košak.

PREGLEDI

KNJIGE IN ČASOPISI

Rudolf Badjura, *Smuška terminologija*. II. pomnožena in izpopolnjena izdaja. Strani 18. Samozaložba. Cena 8 Din.

Vsa mogoča društva in „saveze“ imamo, ki se ukvarjajo s smučarstvom, in kar črno jim je članstva. Kadar nam pa hočejo kaj povedati, store to v jeziku, ki spominja na Koseskega stavkovne in besedne potvore veselega spomina. In to kljub temu, da si je ustvaril slovenski narod prav v tej stroki — zima in sneg in borba z njima — tako popolno izrazoslovje, kakor ga nima bržčas noben drug narod v Evropi, razen Rusov in — morda? — Skandinavcev.

Badjura je človek dela. Iskal in našel je izrazov tam, kjer so jih iskali in našli vsi tisti, ki so ustvarjali naše pismo in našo knjigo: pri slovenskem kmetu in pastirju. Z večjo marljivostjo je zbral samo v tej ozki jezikovni panogi 503 izraze in rekla.

Nekatere teh besedi in rekel so brezprimerne v svoji preprosti nazornosti: sneg se ponuja, nov sneg poprigne, komaj za seme ga je še, pridelani —, končasti sneg, nagnani plaz, smuški svet, podvès, jug zalaga, megla trdo stoji, voljan svet, debela zima.

Mimogrede pripominjam: Smukniti naravnost za „Schussfahrt“ ni točno, ker smuka naravnost tudi tisti, ki plúži. Pra-

vilna se mi zdi beseda „zdrk“, ki jo priporoča Tuma. Seveda „zdrkniti“ (glagol!), ne morda „v zdrku smukniti“. Isto velja glede besede drža (pod točko 462.): torej ne „drža je pokončna“, razen če gre za čisto pojmovno opredelitev, temveč „po koncu se drži“. Termos je zgolj patentirano ime za eno vrsto izolirnih steklenic. Niti malo ne dvomim, da imenujejo bloški očanci kolec debeli drog, s katerim si pomagajo krmariti. Zato pa še ne gre, nazivati istotako lahke, večsah celo pisano pobarvane smučarske palčice iz bambusa. Sicer pa imenujejo naši ljudje palice, tudi dolge močne hribovske, okovanke. Prav tako ne razumem, zakaj ne bi imenovali lesa od smučk s pravo slovensko besedo deska ali deščica.

Vešč jezikoznanec utegne prigovarjati še tej ali drugi besedi in obliki. Zaradi stvari same naj se oglasi! Knjižica pa naj gre svojo pot med vse tiste, ki hočejo imeti naš jezik čist in svež, in zlasti še med vse tiste, ki jim je lepota zimske narave pravo doživetje duše in telesa.

Dr. Mrak.

Koledarji. — *Mariborski koledar 1932*. Izdala in založila Nabavljalna združba državnih uslužbencev v Mariboru, r. z. z. o. z. Za uredniški odbor N. I. Vrabl. Koledarja, ki je prav za prav namenjen le ožjemu krogu združnikov, ne bi omenjali, če bi ne bilo v njem troje prispevkov, na katere je treba opozoriti, in sicer

študijo Franja Baša „Kultura v Mariboru v začetku XIX. stoletja“, ki nam pojasni, odkod sedanji značaj Maribora, ki je bil v XIX. stoletju še izrazito kmetijsko mesto, „kjer meščana ni bilo doma, kadar so odšli kmetje na polje“ (str. 55.), Janka Glaserja „Pregled mariborskega časopisja do prevrata“, ki nam odkriva važno kulturno sliko Maribora izza obetajočih začetkov za časa škofa Slomška preko naših Mladoslencev s „Slovenskim narodom“ in spodnještajerskih nemškutarjev do prevratnih dni. Bodočemu zgodovinarju naših prevratnih dni pa bo dobro služil članek generala Maistra „Stavka železničarjev ob prevratu v območju Maribora“. Ostali prispevki imajo le lokalni pomen.

*

Preostaneta nam še dva koledarja, ki pa sta izšla izven naših državnih mej in katerima daje to dejstvo tudi poseben značaj in pomen.

Koledar Goriške matice za leto 1932. Izdala in založila „Goriška matica“ v Gorici. Časopisja in časnikov Slovenci pod Italijo že zdavnaj več nimajo. Listi pa tudi večina knjig iz naše države so prepovedani in tako ima Koledar Goriške matice za tamošnje Slovence še vse drugačen pomen kakor koledarji pri nas. Posebnosti tamošnjih prilik je prikrojena tudi vsebina. Večina je literarnih prispevkov, ki so skoraj edino možni pri tako ostrih in brezobzirni cenzuri. Posebno važen in bogat je „Kotiček za otroke“, ki je namenjen tamkajšnji slovenski mladini, ki se uči v šoli samo italijanščine in kateri naj bi bil ta kotiček skromna čitanka v njih materinščini. Poleg tega pa vsebuje koledar tudi važna opozorila za plačevanje davščin, ki so porazdeljena na mesece, ter razna navodila za kmečko prebivalstvo. Vse to je sestavljeno zelo smotreno in praktično. Za Levstikovo stoletnico pa je napisal Slavko Slavec z ljubeznijo pisan daljši članek. Slik je malo. Upajmo, da ustreza koledar svojemu namenu kljub

vsem oviram, ki jih je moral premagati in ki prihajajo v njegovi posebnosti do nemega, a zato tem jasnejšega izraza.

Ameriški družinski koledar. (American Family Almanac.) Leto 1932. Osemnajsti letnik. Uredil Frank Zaitz. Izdala in založila Jugoslovanska Delavska Tiskovna Družba. (Proletarec.) Tamkaj Slovenci v Italiji, ki so obsojeni v težak molk, tu Slovenci v daljni Ameriki, ki glasno izpričujejo svoje socialistično prepričanje; pa vendar se odraža v obeh koledarjih, sicer na zunaj močno različno, v bistvu pa vendarle enaka ljubezen do svojega naroda in domovine. Sotrudniki Ameriškega družinskega koledarja so po večini tamkajšnji slovenski izseljenci — preprosti delavci. V njihovih spisih, ki so po večini literarni, se zrcali hrepenenje po domovini, grozeča pošast svetovne gospodarske krize, ki ni prizanesla niti Ameriki, in močno socialno čuvstvanje. Umetniško jih seveda ne moremo presojati z literarnimi merili, kljub temu, da izpričujejo nekateri, kakor Katka Župančičeva, Anna Krasna in Joško Oven očitno nadarjenost. Kako postanejo ljudje v Ameriki samostojni, je lep primer Frank Tauchar s svojim predlogom za spremembo koledarja, ki ga je predložil tudi Zvezi narodov. Med pisatelji iz domovine je treba omeniti Mileta Klopčiča, ki je prispeval nekaj zelo dobrih prevodov, in Ludovika Mrzela, ki je prispeval črtico „Granitni tlak“ (ponatis iz Lj. Zvona). Zanimivo je razno statistično gradivo o naših tamkajšnjih podpornih organizacijah ter slovenskem časopisju v Ameriki. Posebnost tega koledarja so vsakoletni enciklopedični podatki. Koledar je bogato ilustriran, vendar pa bi moral biti urednik pri izbiri v bodoče bolj strog. Boljše je pač manj, pa tisto res izbrano in dobro. Slovensko slikarstvo zastopajo Tratnik, Stiplovec in Pirnat, močno pa pogrešamo Peruška, ki bi nas posebno zanimal. Naslovna stran je izrazito tendenčna.

Vinko Košak.

GLASBA

Koncerti. — 19. februarja se je vršil *II. simfonični koncert* Narodnega gledališča v Ljubljani. Na sporedu so bile: uvertura k „Figarovi svatbi“, Beethovnova simfonija št. 4, Musorgskega „Slike iz razstave“ ter Bravničarjeva „Svirka“ in „Slovenski ples“. Že davno priznana dela Mozartova in Beethovnova bodo še dolgo ostala izmed poglobitnih elementov evropskih koncertov, dasi nastajajo skladbe novejšega izvora, ki jih po vrednosti lahko cenimo. Zanimiva je Ravelova instrumentacija „Slik“, ki so kot kompozicija originalno zamišljene, a motijo pri njih izvajanju preštevilne pavze. Bravničarjeve „Svirke“ je najboljši pač tretji kos („Nemirika“), ki je zlasti v instrumentacijskem oziru dobro pisan. „Slovenski ples“ pa je zanimiv zato, ker se poslužuje narodnih napevov. „Ples“ so morali ponoviti. Dirigent M. Polič je storil vse potrebno, da so skladbe prišle do svoje veljave.

7. marca je zopet nastopil v Ljubljani „Učiteljski pevski zbor“, to pot s srbskimi, hrvaškimi in slovenskimi skladbami. Največji del sporeda so zavzemali srbski zbori izpod peres komponistov: Manojlovića, Hristića, Mokranjca, Krstića in Milojevića.

Manojlovićeva kratka pesem „Puče moj“, Mokranjčeva „O kako bezakonce“ in Hristićeva „Hristos tješi mater“ so seriozne skladbe religioznega stila z dobro vpeljanimi glasovi, pri katerih (zlasti pri Manojloviću in Mokranjcu) je besedilo obdelano po načinu srednjega veka, kjer je bil le splošen vtis besedila za skladbo odločilen, ne pa besedilo samo. Hristićeva skladba pa vsebuje dramatične momente, kakor jih nakazuje tekst, in se je poleg Krstičevega „Jorgovana“ z živahnim ženskim zborom prav uspešno predstavila. Najbolj se je izkazal živahni ženski zbor v M. Milojevićevi „Muhi i komarcu“. To skladbo so izvrstno zapeli ženski glasovi.

Od Hrvatov sta bila na sporedu Tajčević in Štolcer-Slavenski.

Izmed Tajčevićevih „Četiri duhovna stiha“ je prvi patetičen, naslednji nekam bolj poetičen, zadnji „Vospoite Jemu pjesnj novu“ pa najboljši. (Škoda le, da je glavni motiv hote ali nehote povzet iz „Igorja“.) Od štirih starosrbijanskih pesmi je posebej omeniti skladbo „Sadila Tinka bosilok“.

Štolcer je za ta koncert prispeval nekaj pesmi, od katerih sta posrečeno izzveneli „Sleparčka“ in „O jesenske duge noči“. Od Slovencev je bil zastopan Adamič. Njegovih „6 narodnih pesmi“ za ženski zbor ima boljše melodije in boljše tekste, kakor jih imajo po navadi pete narodne. Prirejene so primerno. Bržkone zaradi teksta je najbolj ugajala prekmurska „Sem revna deklica“.

Kljub vsem vrlinam so napravile pesmi tega koncerta bolj indiferenten vtis, najlepši uspeh pa so odnesli Tajčević, Milojević in Krstić. Morda je preveč prevladoval duhovni značaj skladb ali pa so bile skladbe premalo karakteristične. Petje zbora je priznано dobro, vendar se je sopropranom pri petju v skrajni višini poznala utrujenost. Moški zbor se je dobro držal, ženski pa se je najbolj izkazal v samostojnih nastopih; posebno dobro je pel najboljše pesmi „Pod jorgovanom“, „Muho i komarca“ in nekaj Adamičevih.

Dirigent Srečko Kumar je opravil svoje delo dobro kakor po navadi.

(Konec prih.) — *Marij Kogoj.*

Popravek. V aprilski številki L. Z. je treba popraviti na str. 201. ime prevajalca Goethejeve pesmi „Spev duhov nad vodami“ v *VI. Premru*. V članku „Srečanja z Goethejem“ je treba citirati na str. 206., v sredi, namestu „delo, s katerim je bil zaposlen šest let,“ — zaposlen šestdeset let.